

Hind 20 senti

RAAMAT-AJAKIRI
HUVITAV RAAMAT

Nr. 4

1936

EDUARD NUKK

KUMMALISI LUGUSID

KIRJASTUS • OLION • TALLINN

EDUARD NUKK

„Kummaliste lugude“ autor

HUVITAV RAAMAT NR. 4. 1936

2/7189H

HUVITAV RAAMAT ilmub Tallinnas 2 korda
a vastutaval toimetusel ja KIRJASTUS

Toimetus: Kesklinna asumis, Kesklinna tänav nr 6-2. Telef. 446-52.

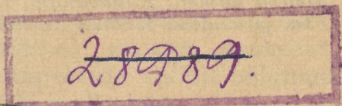
Kirjastus: Kesklinna asumis, Kesklinna tänav nr 556.

A-13103

EDUARD NUKK

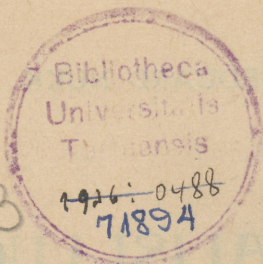
KUMMALISI LUGUSID

Soontagana vanema märk. Mõisalossis kummitab.
Võõras kuub. Vana õpetaja

KIRJASTUS OLION TALLINNAS

1936

A-13103

EDUARD NUKK

Sünd. 26. märtsil 1896. a. Heinaste v. Põdramurru talu rentniku pojana, Pärnumaal. Pühitseb seega varsti oma 40-ndat sünnipäeva — Tallinnas, kus praegu töötab kutselise ajakirjanikuna.

Temalt seni eriraamatuina ilmunud: *Rännakul, Trioletid amorile ja Eleegilised laulud* (luuletuskogud), noorsoojutud *Karuvana, Sookuusk*; lastenäidendid *Liisi hoiukarbi saladus, Noored kotkad, Kullavangid, Merikolli kohtumõist, Pille ja Paul* ja näidend *Isamaa ilu hoieldes*.

Kaanel J. Pütsep'a joon.

Soontagana vanema märk

SEE, millest tahan jutustada, juhtus Vabadus-sõja päevil.

Olin ise loo tunnistajaks, ja mulle see löikus meele nii teravjooneliselt, et vaevu küll kunagi suudan seda kõike unustada, seda enam, et mees oli mu parimaid sõpru, mu koolivendi ning lapsepõlvekaaslasi.

Algan õhtust, mil kahekesi kapten Pedajaga, kelle kompani eelmisel päeval oli pidanud pingutav- väsitavaid heitlusi landesvääriga, istusime Lätimaal R. alevikus, ühes väheldases rāpases toakeses, mille lilleliste, kärisenud tapeetide vahelt nälginud lutikate pilgud meid ahnelt uudistasid.

Kapten Pedajas oli rügemendis tuntud sangarina ja juhina, kes veel kunagi polnud painutanud oma uhket, eesti talupoja pääd vaenlase vinguvate kuulide ees, milliseid sõdurid hüüdsid „hammustavateks sitikateks.“ Kuulid otsekui pelgasid teda. Võib-olla pelgas kapten Pedajat isegi surm, kes ei julenud sirutada oma kondist kooljakätt selle vāpra, meeskonnast armastatud mehe järele.

Sõduritele meeldis juhi vaprus, meeldis tema mäng oma eluga, ja nad olid kiindunud temasse kui lapsed issa; sõdurid olid oma kapteni eest alati valmid minema tulle, unustades igasuguse kartuse, unustades mõttegi surmale. Nii imeline kui see oligi, — tihedaimgi kuulidevihm tõesti ei teinud vähimatki viga „surmakaptenile.“

Läti eidekene, urisev ja pahur meile, nagu tollal oli enamik kommunismist imbunud lätlasi, kandis lauale külmi kartuleid ja soolasilku, ise vandudes jumala nimel, et tal polevat majas muud söödavat.

Teadsin, et valetab, teadsin, et tal kusagil sahrvis või mujal on varjatud või, leib, piim, liha ja vahest muudki veel, mida peideti hoolega eesti sõdurite eest ega müüdnud neile, kuigi eestlased olid ju väljas sama hästi Läti kui Eesti vabaduse eest.

Tahtsin minna ning näidata eidele, et valetab, kuid Pedajas keelas mind, tähendades:

„Ära mine! Leppigem pigem selle eesti rahvusliku jõutoiduga, millega meie isad on üles kasvanud ja liiatigi veel sellisteks tublideks mees-teks, et on pannud aukartusega kõnelema meist omi naabreid.“

„Ega siis meiegi hakka oma isade nimele häbi tegema,“ vastasin. „Peame näitama landesväärile, et ta on pistnud oma nina võõrasse astjasse ja et ta selle nina ka sääb kõrvetab.“

Istusime madalale puupingile ning puresime näljastele inimestele omase isuga oma lihtset toitu.

Et nälg on parim kokk, veendusime mõlemad. Olime ju olnud ka kogu päeva söömata ja raimkartul maitstes meile seekord paremini kui mahlane hanepraad happude kapsastega. Sõime.

Meie ahtake kambriaken oli vastu põhja. Läbi ähmase aknaruudu paistis tükike halli taevast — pisikene ja räpane pilvenurk, nagu määrduvad taskurätt.

Lõpetanud söömise, Pedajas süütas sigareti ning imedes mõnuga suitsu, vahtis natuke aega vaikivana ja mõttes enese ette. Äkki surus ta käe põue ja tõi säält nähtavale mingi hõbedase eseme, mida hakkas silmitsema tähelepanelikult. „Siis ometi on see tõi,“ tähendasin, suutmata hoiduda üllatusest.

„Mis asi?“

„Noh, see, millest mulle on jutustanud sõdurid.“

„Mida nad siis jutustasid?“ oli Pedajas uudishimulik.

„Mida muud, kui et nende kaptenil olevat talisman — üks väike, imeline hõbeasi, mis selle kandjast peletab kuulid.“

„Kas nad seda nii rääkisid?“

„Jah, olen kuulnud seda mitu korda, kuid ei uskunud seni.“

„Või nii,“ lausus aeglaselt ning tahtis samal ajal libistada hõbeeseme tagasi põue.

„Ei, ära pane ära,“ palusin, „luba, et minagi silmitsen seda su imelist elumasinat.“

„Noh, olgu's päälegi,“ nõustus Pedajas. „Olgu

siis päälegi. Selles aga pole midagi erilist. On vaid mu perekonna kallis mälestus.“

Võtsin ulatatud hõbeesame; see näis olevat väga vanu hõbeehteid ajastust, mil inimesed õppisid tundma hõbedat. Esiküljel oli mingi ornaadiline kuju, tagaküljel aga veidrad märgid, mis võisid kujutada tähti, numbreid aga ka teatavaid silpsõnu.

„Imelised märgid on sel hõbedasel putukal. Tead ise ka, mida nad tähendavad?“ küsisin.

„Ah need? Need tähendavad... Ah, ei midagi... Mitte midagi...“ ütles ja võttis minult amuleti. Nägin, et tal on vastumeelt mulle avaldada tõtt, ütelda saladus, mida seni — vähemalt mulle näis — päale Pedajate sugukonna keegi ei tundnud, ja seepärast ma enam ei pärinudki midagi. Kuid siis vaevalt võisin aimata, et seoses selle väikese hõbemärgikesega veidi hiljem sünnib draama, mille üks osanikke olen suure eksituse tõttu minagi.

Võitluste üks periood oli läbi, seisime vähe tagasitõmbunudena varus ja seepärast õhtul võisime heita puhkama, vabastades end üleliigseist rõivaist. Uni väsinuid ei lase enesele oodata. Me mõlemad uinusime peagi, uinusime magusas rammestuses. Kuid meie uni, — ei see pidanud kestma kuigi kaua, sest sakslased olid asunud vasturünnakule ja nüüd vajati meidki jälle.

Olime saanud käsu koheseks väljaastumiseks, ja riietusime nüüd pimedas, käsikaudu kobades ja

otsides oma riideid, mis magama heites olimegi pannud võimalikult käe järele.

Hetke pärast olime mõlemad täies lahingumundris ja astusime välja, kus sõdurid meid juba ootasid, valmid astuma vastu landesvääri vihaseile rünnakuile.

Ma pole iial uskunud talismanide eriskummalisse salavõimesse, aga see, mis juhtus hiljem, see mind veenis, et maailmas on siiski veel nii palju salapärast, inimhõistusele arusaamatut, seletamatut.

Juba lahingu eel nägin Pedajat muutununa ja koguni veidi imelisena. Arvasin ta olevat haige. Ta oli kahvatu, kohmetugi. Ta muidu alati rõõmsad silmad vaatasid seekord kuidagi nagu kurvalt, olid tulvil ääretut nukrust. Muidu alati nii mehine häälgil tundus natuke värisevat, kui ta käsutas:

„Poisid, näidake, et olete ennekõike eestlased, oma isade väarikad järeltulijad!“

„Mis sul õieti on?“ küsisin. „Oled haigestunud või? Näed ju hii halb välja.“

Pedajas lõi käega:

„Haige! Kel nüüd oleks aega mõelda haigusele, nüüd, mil seisab ees veel tubli tükk mehe tööd. Kuid tõtt-ütelda, tunnen küll enese veidi teissugusena kui harilikult. Tunnen, et mul on halb... Miski nagu koormaks ja suruks. Aga, ah, tühja kah,“ püüdis eneselt raputada halli meeoleolu, „kui oleme landesvääri ta *vaterlandi* tagasi peksnud, — eks siis räägi haigusest. Nüüd aga, poisid, valmistugem mehiseks rünnakuks!“ hüüdis

Pedajas julgustavalt, pääletungikäsku ootavaile poistele. Mulle aga tähendas :

„Aga... kui peaks minuga juhtuma midagi, siis... Siis, palun sind, vii mälestuseese mu pojale ja ütle, et ta auga kannaks endise Soontagana vanema perekonnamärki. Ütle ja tervita ka mu naist ja mu vana, pimedat ema...“

Olin sageli näinud lahingu eel toimuvat nii mõnegagi sedasama, mis juhtus praegu Pedajaga. Teadsin liigagi hästi, mida see tähendas. Teadsin, et see tähendas, et inimene tunneb juba seisvat surma oma kõrval, tunneb surma kondise ja külma käe puuteid ja kuuleb isegi ta sosistavat kutset : „Tule!... tule!... tule!...“

Nii on see ikka olnud ja ükski neist, kes seni on kuulnud surma sellist kutset, pole iial enam tulnud lahingust elusana tagasi.

„Ah, räägid rumalusi,“ püüdsin lohutada teda. „Oled lihtselt tujust ära, ja see on kõik!“

Vaikimine oli mulle vastuseks, kui läksime alla nõlvakust, otse landesvääri kuulirahe all, vastu meid tulistavatele vaenlastele. Hiilinud pimedas võimalikult lähemale landesvääri seisukohtadele, hüüdis Pedajas :

„Poisid, täakidele, hurr!...“

Nägin kuidas ta mõõgaga üles tõstetud käsi langes nagu niidetud heinakõrs. Hääl murdus poolel sõnal. Mis edasi juhtus, see selgus alles siis, kui lõhkeva granaadi pimestav valgus kustus ja ma enese välja kaevasin paksu mullakorra alt.

Katsudes enda luid-liikmeid, veendusin, et olin peagu puutumatu, kui mitte arvestada mõnd tühist kriimustust. Kohe hakkasin otsima Pedajast, teadsin ju, et ta seisis siinsamas mu lähedal ega võinud olla saanud kaugele. Leidsingi otsitava lamamas. Jalgade asemel oli tal vaid kaks tundmatuseeni lõmastatud lihatompu.

Minu lähenedes püüdis Pedajas mulle naerata, kuid naer ta mehisel näol muutus sedamaid valuliseks grimassiks.

„Ära unusta mu palvet, mu viimset soovi sulle!“ hüüdis ta värisevi hääli.

„Ei, ei, ma ei unusta!... Võid sellele olla päris julge.“

Haavatu surus tänutäheks kramplikult mu kätt.

Pistsin käe põue, et võtta kuue taskust sidematerjali pakikest, kuid niipea, kui seda tegin, tardusin ootamatusest. Pakikest polnud ta harilikul kohal. Selle asemel aga puudutasid mu sõrmed mingit metallist eset, millist mul, oma teada, ei pidanud taskus olema. Arvasin, et on sattunud mõni granaadikild mulle põue, kuid metallasjakest välja võttes ehmusin veelgi enam, ehmusin ja üllatusin: see oli toosama hõbedane amulett, millist õhtul olin näinud Pedaja käes. Mis oli siis juhtunud?

Püüdsin veenduda selles ja siis selgus, et ööpimeduses olime kogemata suures rutus vahetanud frentšid.

Ka Pedajas märkas nüüd eksitust, mis oli läinud talle nii kalliks maksma. Tundsind suure

süüdlasena. Kui ulatasin talle ta amuleti, Pedajas lausus :

„Saatus !“

Ja siis vajus minestusse.

Sidusin oma juhi haavad kinni nii hästi kui seda oskasin. Seejärele käsutasin kahel vapral poisil lahingväljalt ära kanda nende surmakapten.

*

VIIMSED palavad lahingud käisid Narva all. Landesvääriga olid lahingud ammugi läbi ja see rügement kuhu kuulusin, oli nüüd visatud Pihkva rindelt Narva väravate alla.

Juba esimeses lahingus sain pahemasse õlga kuuli. Mind saadeti Tallinna haiglasse. Oma rõõmuks ja üllatuseks leidsin siit eest Pedaja. Tal olid amputeeritud mõlemad jalad altpoolt põlve. Nüüd oli ta niivõrd paranenud, et ootas iga päev haiglast väljakirjutamist.

Õigupoolest ta ise ei oodanudki seda nii väga, kuigi teadis, et siis on võimalus pääseda taas koju — omaste juure, kellele kartis end säärasena näidata, kuna seni veel, vaatamata rasketele hingeliste heitlustele, polnud neile julenud tõtt teatada. Vastumeelselt oli vaid kirjutanud, et tal olevat ainult kerge haav, mis peagi paranevat. Ka minu õlg paranes kiirelt seejärele, kui arstid löiksid kuuli labaluu alt välja.

Lähenesid kevadpühad. Tahtsin hulkade aastate järele veeta jälle kord pühad kodus.

Seepärast palusin end ühel ajal Pedajaga haiglast vabastada.

Sõda oli vahepeäl lõppenud, rahuleping venelastega Tartus juba alla kirjutatud ja minu saatmiseks oma Vasknarvas seisvasse rügementi polnudki enam mingisugust vajadust.

Just Suurel nädalal lahkusime koos Pedajaga haiglast.

Väljas ootas meid soe kevadilm, mis oli tulvil päikese kuumendavat kulda.

Tallinnast üürisime takso ja sõitsime kodu sihis. Oli rõõm, suur rõõm näha loodust pidulik kevadrüüs.

Auto vurisedes mööda taludest, põldudest, saludest, silmitsesime erilise õnnetundega jumala suurt templit — loodust. Mulle laskus sellane haredus, et olin otsekui enesest ära. Mitte kuidagi ei suutnud harjuda mõttega, et sõda on lõppenud, et Eesti on jäävalt vaba ja kõik inimesed me isade maa verega lunastatud pinnal võivad taas rõõmus ja rahus künda ning külvata.

Kapten Pedajas mu kõrval oli vallutatud samuti mõtetest, kuid, otsustades ta näolihaste tugevate tuksatuste järele, need mõtted ei võinud olla hääd ega ilusad.

Möödusime karjast, mis, varasele kevadele vaatamata, orus ahmis ahnelt segamini vana kulu ja noort, mahlast rohtu. Karjus, väike valgepäine poisinaaskel, istus suure halli kivikühmu otsas ja vilistas muretult üht mulle nii tuttavat viit, mille

sõnad aga kuidagi ei meenunud. Äkki Pedajas tõstis päa ja hüüdis vaimustatult:

„Vaata... vaata!...“

„Mida?“

„Missugune tore positsioon see on!“

Nüüd nägin minagi, et positsioon oli tõesti tore: hõbedase ussina lookles jõgi all orus; säälpool kaldal seisis tihe, mürkroheline männik. Puude pruunid tüved otse erendasid kevadpäikese heledas kiirguses.

„Unusta, sõber,“ ütlesin, „unusta sõda, see on juba lõppenud ja nüüd meiegi asume jälle oma põldudele, et säääl künda, äestada ja külvata, et siis oodata jumala õnnistust sügisel. Mõõga, vennas, pead nüüd küll riputama seinale.“

Pedajas, kes suuri vaevu oli püüdnud end ajada püsti oma nüridatele jäsemetele, vajus raskelt tagasi auto nahksele polstrile, ja samal ajal kajas — kajas, nagu raske, meeleheitlik ohe:

„Jah, mõõga pean küll nüüd varna riputama.“

Nüüd alles taipasin oma ränka eksitust, märkasin valu, mida olin valmistanud oma suures rahuvaimustuses sõbrale, kes võib rahule viia vaid oma elu-riismed.

Puhu aega istusime vaikivatena, mees mehe kõrval, sest ma ei tahtnud ega julenud Pedajat eksitada ta mõtteis, millistesse näis olevat vajunud.

Alles, kui hakkas paistma sinendava metsatuka tagant Pedajate isatalu hallikas katusenurk, ütles sõber:

„Ma ei või koju minna!“

„Miks?“

„Nad ju ei tea... Ei tea midagi sellest...“

Mu pilk langes ta tömpidele „jalgadele“ ja korraga mõistsin kõik — mõistsin koleda tõe: armastusest omaste vastu oli ta vaikinud oma õnnetusest ja nüüd — korraga purustada see kõik, see habras klaasmajakene, mille ta ise oli neile ehitanud, kirjutas, et ta haavad on tühised...

„Ei, ei, ei... See oleks liig kole. Kardan, mu naine muutuks üleöö halliks, nähes mind sellasena, aga mu ema ei elaks üldsegi üle seda tõe. Kõik nad oleks surmatunnini õnnetud. Ei!“

Raputas oma ilusat pääd.

„Ma ei või nii... Ja milleks seda vajagi... Ei, ma ei lähe koju... Ei lähe!...“

Mõistsin teda täiesti. Mõistsin ja oleksin meeleldi, nii väga talle tahtnud midagi ütelda lohutuseks, kuid mingi tükk tõusis mulle kurku, ja ma, kas ei osanud või ei saanudki rääkida. Surusin ainult vaikides ta kätt, mehe kätt, kes elas praegu oma elu traagilisemaid hetki.

Olimegi juba jõudnud Pedajate talu õueväravale. Auto tasandas käiku ja keeras kitsale teele, mis viis auto õuele.

Meie tulekut oldi juba märgatud, võib-olla isegi oodatud, sest iga päev iga ema, iga naine ootab sõjast saabuvat poega või meest.

Pedaja naine tuli meile vastu väraval.

„Oskar, sina!“ ei suutnud ta uskuda ise omi silmi, millistesse valgusid soojad rõõmupisarad. Siis tuli ka Pedaja 10-aastane poeg, suurte, hallide silmadega ilus poiss.

„Isa, isa!...“

See oli kõik, mis kajas süleluste ja kaisutuste sekka, niipalju kui neid rõõmupuhanguid lubasid autoäär ja paks vaip, millise Pedajas oli mässinud tugevasti ümber oma põlvede. Auto seisis alles värava kõrval, kui tuli toa poolt ka Pedaja ema — pime eidekene. Ta terav kõrv oli püüdnud kinni poja hääle ja nüüd ruttas temagi vastu oma südame-arrisamale lapsele. Ruttas nii, nagu oleks olnud ta kõige paremad silmad.

„Oskar, sina oled tulnud!... Sina?...“ hüüdis ning sirutas poja poole oma peened, kondised käed, oodates, et ta Oskar, ta poeg sööstub ema sülelusse.

Ent asjatult ootas ema. Ta poeg istus ikka veel autos, istus autos ega ütelnud emale ainustki sõna.

Nägin, pigemini tundsin, kuidas ta võitles sääli iseenesega, võitles oma elu raskeimat.

„Tule välja!“ kutsus naine.

„Tule!“ hüüdis ema.

„Tule, tule! Isa!“ kilkas ka poeg. Aga Pedajas ütles, ütles kõigile kolmele:

„Ei! Ma ei saa. Pean enne veel täitma ühe väga kiire ja väga tähtsa riikliku ülesande, mis

mulle usaldatud.“ Suunisin üllatunult talle oma pilgud, kuid ta silmade vaade sundis mu vaikima.

Pedaja ema oli lähenenud autole ja nüüd libisesid ta peened, lahjad sõrmed värisedes ja kombates üle armastatud poja päa, juuste, kaela, käte, kusjuures ta vahetpidamatult sosistas:

„Oskar... Oskar!... Oskar, armas, armas Oskar!...“

Poeg surus vaikides oma huuled ema laubale, suudles ka naist ja poega, suudles neid igaveseks jumalagajätuks. Pöördus siis minu poole ja lausus kindlalt:

„Sa, Eets, jääd siia nende juure.“

Mõistsin, et pidin ajutiselt jääma nende manu, kes tundsid kindlasti sügavat pettumust oma armastatud sõduri sellasest käitumisest.

Pedajas oli tõstnud poja autosse ja surus ta tugevasti oma mehisele rinnale. Kaua ja sügavalt vaatas ta pojale silma, nii kaua, et mulle näis, nagu tahaks ta igaveseks omale meele põletada enda lapse peeni, kauneid näojooni.

Väljusin autost ja kuulsin, kuidas ta mulle sosistas:

„Ei suutnud hoiduda neid veel kord nägemast... Ei suutnud!...“

Ja siis, ulatades jumalagajätuks mulle käe:

„Linna tagasi!“

Kui autojuht käsku täites mootori uuesti käima pani, jäime neljakesi õuele: pime emake, kurb naine, muretu laps ja mina. Kaua veel sääl

seisime ja vaatasime sihis, kuhu auto kadus meie silmist.

Sellest päevast pääle pole keegi enam näinud mu sõpra, pole enam midagi kuulnudki temast. Aastaid, hulk aastaid on nüüd möödunud. Naine on kaotanud usu oma mehe tagasitulekusse. Poisist on vahepääl võrsunud uus peremees isatallu, ainult vana, pime emake ootas oma poega, ootas — kuni läks talle ise järele, läks ise järele sellele, kes tõi oma isamaale suurima ohvri, mida keegi iial tuua saab ja võib.

Mõisalossis kollitab

RÜTAVERE mõisa endine äärber asetses looduslikult kaunis kohas. Mõisnik, kes valis oma maja ehitamiseks just selle paiga, pidi olema kunstimeelega inimene. Muide, seda tunnistas ka lossi stiil. See oli vana gooti-ehitus, mille kallal olid näinud vaeva Saksast kohale kutsutud meistrid ja eesti sulased.

Nüüd see, kord toredamaid mõisnikumaju, seisis jõe kõrgel kaldal poollagunenult, vanade põlispuude keskel, milliste asekohta kunagi oli nimetatud pargiks.

Mõisaäärberis elas vaid asunik Jaak Haak oma naise ja umbes kolmeaastase pojaga. Elas, kuid mitte kaua, sest jubedaks kujunes neile elu ses lossis.

Miks? Lossis kummitas.

Haak oli üks neid vabadussõja sõdureid, kes ristimehena saanud endale normaaltalu otse siit, mõisasüdamest.

Kord juhuslikult külastasin Haakide perekonda, kes elas tol korral küll väikeses, kuid juba omas nägusas majakeses siinsamas, lossi läheduses.

Hästi ma enam ei mäletagi, kuidas meie jutt kaldus vanale, ajahambast puretud lossile, millist

lasti nii hoolimatult laguneda, selle asemel, et paigutada siia mõni ühiskondlik ettevõte, kui Haak tähendas:

„Ei, need lossid peavad kaduma.“

„Miks arvad nii?“

„See on saatuse tee. Nende aeg on täis. Ja kõik, millel aeg kord täis, hävib. Või ehk pole sa kuulnud vana Järva Jaani, Järva prohveti ennustust sellest, et hundid ja mõisnikud meie maalt pidavat kaduma.“

Hundid ja mõisnikud... Aga kui hundid kaovad, pole enam ega võigi olla nende jälgi.

„Aga, mis on lossidel siis sellega ühist?“

„Lossid on mõisnike jäljed, ka need peavad kaduma viimseni. Nii on ennustanud prohvet ja pole kahtlust, et see ennustus kord teostub.“

„Aga miks, sina, näiteks, selle asemel, et ehitada omale siia uus elamu, ei võinud elutseda lossis, korraldada seda, vähemalt üht osa?“

„Mina? Ei, tänan selle lõbu eest. Esiteks, sellise lossi korraspidamine nõuaks kogu mu tööjõu, teiseks...“

Ta mõtles hetke.

„Teiseks, kas usud või ei, aga ses lossis kummitab.“

„Kummitab?“

„Ja-ah.“

„Ja sina, vana sõjamees, räägid mulle sellist juttu!“

„Sa siis ei usu?“

„Ei usu üldse mingit tondilugu.“

„Ka mina varemalt ei uskunud. Nüüd aga, mil tonti ise olen näinud, meie mõlemad naisega,— me paratamatult peame uskuma.“

„Mina siiski ei usu.“

„Arva, mida arvad, kuid enne kuula, mis sulle kõnelen.“

„Oo, mind väga huvitaks esmalt kuulda ja siis ka isiklikult kokku puutuda tondiga, kes su äärberist välja põletas,“ naersin, ja Haak algas:

„Kohe, selle järele, kui kolisime selle laguneva äärberi ühte tuppa, mulle paistis, et asjad hoones pole just päriselt korras. Päeva oli kuidas ta'nd oli, aga öösel jäi mulje, et majas kolab ringi mingi vaim, mingi nägematu mardus.“

Olin juba varemaltki kuulnud, et mõisalossides kummitavat, kuid alati ma naersin sellistele juttudele, pidades neid aravereliste meeste ja kõikjal aiva tonte nägevate eitete väljamõeldusteks.

Nüüd aga korraga... Ei, see ei võinud ometi olla! Või olin's minagi sõjaelamuste mõjul kaotanud närvid ning muutunud meheks, kel üteldakse olevat jänesenahk põues?

Mulle näis, et mu nainegi on märganud midagi ebaharilikku. Temagi, kuigi päeval püüdis näituda rahulikuna, õhtu tules puuris oma kartlikud pilgud pimedatesse äärberitubadesse ega julenud õhtul iial üksinda väljuda kambrist, milles parajasti elasime. Puhkudel, kui mul tuli ametiasjus õhtuks hiljem või koguni ehk ööks ära jääda, naine alati

võttis lapse kaasa ning läks ööbima mu äia, oma isa juure, kes elas mõisast kolm kilomeetrit eemal.

Kord, kui temalt pärisin ta sellise käitumise põhjust, ta lihtsalt tähendas, et ta küll seni polevat näinud mõisas midagi tontlikku, kuid siiski kartvat, ei teadvat küll isegi, mida nimelt.

Korra, see oli möödunud sügisel, me naisega olime parajasti oma toas.

Väljas ulus oktoobritorm. Tuul kiunus pisut õudselts unkas või kolistas vana, laguneva ja purustatud akendega maja kõduneval katusel. Pääle meie ei leidunud majas ainustki elavat inimest. Laual põles väike petrooleumilamp, heites hämarat valgust kambrisse, kus rahulikult magas meie kolmeaastane poja, kellele elasime lootuses, rajada talle siin kord rõõmus ja õnneküllane kodu.

Äkki, mis see's oli?

Meie mõlemad — mina ja mu naine, kes parajasti pliidi juures valmistas õhtueinet — kuulsime maja kolmanda korra tubades jubedat naeru. See polnud harilik, inimese naer, vaid naer, mis oma õudusega puuris südamesse.

Naine jättis töö sinnapaika ja lähenes mulle värisedes.

„Kas kuulsid?“ küsis.

„Jah, kuid see võis ju olla tuul, mis kiskus lahti mõne roostetunud katusepleki ja paiskas selle alla, kriimustades siis vastu paeseina või — midagi umbes sellesarnast,“ püüdsin naist rahustada väljamõeldusega, ehkki ise teadsin, et see on vale,

sest ükski kukkuv katuseplekk ei võinud teha sellist õudset häält. Plekk ei saanud ju ometi naerda nagu mõni mõistusenatukese kaotanud inimene.

„Kas arvad, et see oli tuulest?“ esitas naine küsimuse. Mäletan seda üsna selgesti, et ta nii küsis, ise ikka veel värisedes hirmust. „Mis see muud ikkagi võinuks olla,“ ütlesin.

Samal ajal kordus naer. Kordus päris selgesti ja just nagu lähemaltki.

Meie mõlemad kuulsime seda selgesti, ja korraga oli meie tuba nagu — kül... Võbisesime mõlemad.

„Kas sulgesid ukсед, kui sisse tulid?“

„Jah.“

„Tead sa seda päris kindlasti?“

„Üsna kindlasti kohe, sest lükkasin ette roostetunud riivi.“

„Kust võis siis see... sisse saada?“

„Kes?“

„See, kes sääl ülal naeris.“

„See oli ju tuul.“

„Ei, see polnud tuul.“

„Tuul oli küll.“

„Ei olnud.“

„Tuul!“ vaidlesin kindlalt vastu, ise aga piidlesin toas ringi, otsides mõnda käepäralist relva juhuks, kui seda tõesti peaks tarvis tulema.

Kuid asjata oli mu püüd naist rahustada. Asjata.

Kolmandat korda ja veelgi selgemalt kajas naer. Kui see vaikis, kuulsime, kuidas keegi kuskil kõndis raskete sammudega. Oli loomulik, et harilik inimene õhtu sel tunnil ei võinud ometi kolada neis pimedais äärberitubades, kus põrandad olid ohtlikkuse ni pehastunud vihma tõttu, mis juba aastaid tilkus läbi katusest ja nüüd ka kolmanda korra laest.

Kuigi seda teadsin, pidin otsima rahustava vastuse. Kuidas ka seda leida ei püüdnud, kuid siiski ei leidnud. Naist aga tahtsin rahustada igal tingimusel, kuna ma ei võinud lasta temas veelgi suurened a hirmu ja õuduse tunnet. See oleks muutnud võimatuks edaspidise elutsemise äärberis seni, kuni valmib kord me oma elamu, otse siin läheduses, hiigelpuude all. Teesklesin kangelast ja ütlesin:

„Las ma lähen korraks vaatama.“

Üttlesin nii ja tegin nagu tahtnuks ma tõeliselt asja selgitamisele asuda. Aga mina, kes ma olin lasknud inimeste pihta nagu oleks need jänessed; mina, kes ma ise olin haavata saanud; mina, kes olin surmale vähemalt korda kümme silma vaadanud, nüüd — kartsin. Keda? Seda nägematut, seda mardust, keda juba ammu olin märganud õõsiti kolistavat ses vanas, mahajäetud „tondilossis.“

Naine haaras mul kramplikult varukast:

„Ära mine, ära mine, palun!“

Ja nii ma siis ei saanudki minna ja olin ise südamest veel rõõmus selle üle, et asi nii pikalt jäi.

Õo aga oli ärev ja unetu. Me vist kumbki ei maganud kogu õo. Lamasime lahtisi silmi asemel, kuulatades igat vähimatki krõbinat, mis kos- tus väljastpoolt meie kambriseinu. Keegi üha kõndis kuskil. Raskelt. Vahetevahel näis seisvat puhu aega, siis läks taas kuhugi või tuli kusagiltki. Naeris oma õudset naeru. Kõndis jälle ja nii kuni hommikuni.

Kui päike peletas minema pimeduse, oli äärberiski kõik taas vaikne ja rahulik. Ei ainustki märki sellest, et keegi võõras oleks külastanud vana lossi. Ei! Uks, vana, raske tammepuust uks, mis oli näinud 1905-da aasta veriseid rahutusi, oli riivis, nagu ma selle õhtul riivi olin pannud. Keegi polnud seda katsunudki. Aga ometi naer polnud kujutelmi vili.

Need sammud! Need kajasid nüüd lossis pea igal õhtul.

Püüdsin saada saladuse jälile. Kolasin päeva- valgusel läbi kogu maja, lootuses leida mõndki märki öisest külalisest — ilmaaegu! Kuid niipea, kui laskus õo must linik üle lossi, hakkas kajama kusagilt õudset naerukihinat ja kojasaamme.

Viidud äärmuseni, otsustasin kord öösel, kui naine suigahtus, pugeda kambri välja ja avastada tontlik saladus. Selleks olin varustanud enese vana, veneaegse nagaaniga, mille kuulid nii, igaks juhuks, märkisin ristikestega — ebaususe, et kui peaks tulema juhust tulistada päris ehtset tonti, et siis nad ka paremini mõjuks... Nii naeruvääristada

võib end üks vana sõdur... See oli vist oktoobrikuu keskpaigu. Mäletan: öö oli tormine ja pime. Hiilisin ettevaatlikult välja toast, surudes kramplikult nagaani peos.

Tol korral minus kindlasti oli taas ärganud endine rindemehe sõjakus. Alatine hirmulolek millegi koleda, millegi teadmatu ees, oli seda teinud. Seisatusin pikas, pimedas koridoris, millest viis rida ukši kõrvaltubadesse, mis olid tühjad. Kuulatasin. Äkki jälle sama kihistav naer! Samud. Need kajasid maja kolmandalt korralt. Hakkasin tõusma ettevaatlikult mööda puutreppi, mida mööda alles aastakümnete eest olid kõndinud parunid. Trepp oli vana ja nagises mu raskuse all. Püüdsin vältida vähimagi kära. Tõusin samm-sammult, aste-astmelt. Võisin olla jõudnud umbes pooleni trepini, kui äkki märkasin ülal, trepi otsal, mingit kahtlast kogu. Nägin teda vaevu vastu ähmast valgust, mis läbi laes asetseva akna tungis trepikotta.

Mu pilgud puurisid pimedust, et seletada kolitaja kuju. Aga kuidas ma ka ei püüdnud, — muud ei seletanud kui mingit kahtlast varju, mis vaevu, vaevu näis liigahtuvat. Seisime nii natuke aega. Mina — trepil, mardus aga selle ülemisel otsal. Võib-olla nägi trepi otsal seisja mind selgesti; võib-olla tal olid silmad nagu kassil, mis võivad vaadata isegi läbi musta pimeduse. Liiatigi oli tal parem positsioon, tol vaimul, sest ülalt mulle kallale tormata olnuks kindlasti kergem, kui mul ronida üles

mööda pehastunud trepiastmeid, mis kohe võisid kokku variseda.)

Otsustanud viia võitluse lõpuni, tõstsin revolveri ja vajutasin päästikule. Kõlas hele naksatus. Kajas üdin tungiv naer. Ja siis järgnes hirmus ragin.

Tundsin, kuidas langesin kuhugi sügavasse. Arvasin, et võib-olla sõidan suure kärina saatel otsemaid põrgu, nii ebausklikuks olin muutunud.

Hetk hiljem lamasin kindlal pinnal. Käsikaudu kobades ajasin enese üles ja aegamööda taipasin, et olin kukkunud trepilt, koos pehastunud astmetega. Õnneks ma polnud kukkumisel murdnud luud-liigendeid ja nii võisin komberdada oma tupp, kus pugessin vaikselt voodi.“

„Noh, aga su revolver, su nagaan?“ heitsin küsimuse. „Mis oli juhtunud sellega?“

„Ah, revolver või? See oli mul alles peos. Toas uurisin põhjust, miks ta pauku ei teinud.“

„Noh, ja miks siis?“

„Ei tea. Näiliselt oli ta kõigiti korras.“

„Vahest olid padrunid vanad ja tongid kauasest seismisest niiskunud,“ püüdsin leida lahenduse.

„Võimalik,“ nõustus Haak. „Igatähes midagi pidi ikka revolveriga korrast ära olema.“

„Sa oleksid pidanud vaimu laskmise puhuks varustama revolveri ka hõbekuulidega,“ naljatasin, sest kuigi see kõik võis olla tõi, ei saanud ma

ikkagi veel uskuda, et mõni muinasparun võib tänapäeval veel kasutada oma äärberit elamiseks.

„Arvatavasti küll,“ ütles Haak, „sest ega lugu sellega veel lõppenud. Mõneks ajaks nüüd kadus vaim küll ära, kuid hiljem ilmus ta uuesti.“

Kord õhtul olime jälle oma toas. Uks oli kõvasti lukustatud ja riiv ka tugevasti ette lükatud. Ta tuli jälle!

Mäletan, olin parajasti heitmas süngi. Tuli ei olnud veel kustutatud. Korraga naine, kes lebas juba asemel, kust selgesti võis näha ust, kiljus surmahirmus:

„Näed, näed, näed!... Nüüd tuleb ta jälle, tuleb!... Vaata, vaata!...“

Karjus ja kattis näo kätega, surudes enese kummuli patjadesse.

Olin äkilisel liigutusel pööranud pilgu uksele ja nägin üsna selgesti, kuidas keegi liigutas käsi-rauda, püüdes avada ust. Et see ei võinud olla tühipaljas ülespuhutud närvilikkuse kujutelm, see oli enam kui kindel, olime ju näinud ukselingi liikumist. Keegi pidi viibima ukse taga. Kuid kes? Ei muu keegi, kui too, kes kolistas ja naeris majas ja nüüdki taandudes jättis meile mälestuseks oma õudse naeru.

Õo läbi valvasin ust, revolver peos. Hommikul otsustasime majast välja kolida, sest elu siin muutus tõesti juba väljakannatamatuks mullegi. Kõnelesin loost äiale. Tema küll naeris meid, nõustus aga siiski meie loomade ja kraami

tema ulualla paigutamiseks seniks, kuni valmib
meil oma maja, mis oligi juba katuse all.

Naabritele ütlesin, et elu mõisaäärberis sügi-
sel on võimatu, kuna vanad, lagunened ahjud võ-
tavad palju puid, kuid sooja ei anna.

Nii-siis kolisingi ära lossist.“

„Aga tont, mis teeb siis tema nüüd?“ küsisin.

„Kollitab säääl vist endselt, sest üks ja teine,
äärberist öösel möödudes, on kuulnud jubedat
naeru.“

„Säärasel korral võiksime ju teda külastada,“
ütlesin Haak'ile.

„Külastada, meie?“

„Aga muidugi, sõber. Miks siis mitte? Või
ei ole sul ehk enam meeles, kuidas sõjapäevil
sinuga kahekesi löime Dubovka külast välja kogu
punaste luuresalga? Oled sa selle unustanud ning
arvad nüüd, et me ei saa jagu ühest tondist?“

„Võiks ju... olgu,“ ütles, „kui arvad...“

Läksimegi! Võttes kaasa kaitseliidu vintpüssi.

Õõ oli sügiseselt pime. Ainult harva vilksa-
tas mõne rebenenud pilveserva tagant neitsilik tä-
hesilm.

Peagi olime lossis. Kuulasime hinge kinnipi-
dades. Ei aga ainustki häält kuskil. Ei mingit
kahtlast kabinatki.

Oli tunne, nagu seisaksime Haak'iga jällegi
kahekesi mõnes piilkonnas. Öösel. Varitsedes
vaenlast.

„Võib-olla, too täna ei julgegi tulla tondina, teades, et siin seisavad laetud püssiga kaks sõjameest, paar vana veteraani, kes vajaduse korral oskavad anda vaimudelegi tuld,“ naljatasin.

„Tasa,“ sosistas Haak vastuseks, haarates mu varukast. „Kas kuuled?“

Kuulatasin. Tõesti, kuuludus nagu roniks keegi kuskil mööda paemüüri, millelt pudeneb üksikuid kivikilde.

Hiilisime ettevaatlikult maja teisele korrale. Tõtt-ütelda, oli mulgi pisut jube selles mahajäetud mõisalossis. Ajuti seisatusime ja teritasime kõrvu kuulamiseks. Keegi kõndis? Selgesti viimaks kandus meieni raskete sammude kaja. Arvasin kuulda võivat — või pettis mind kuulmine — koguni otsekui kannuste tärinat.

„See on keegi ratsaväetont,“ tähendasin, „ega tal muidu oleks kannuseid. Või ehk tuleb meil tegemist koguni kahurväelasest mardusega? Siis on lugu veel hullem.“

Kuulsin, kuidas Haak lükkas kuuli rauda.

„Ära aga enneaegu tulista,“ ütlesin. „Vaja enne vaadata, milline see mardus elusalt välja näeb.“

Ja siis:

„Kas tegid ikka ka nikkelubadele selged ristid tondi jaoks? . . .“

„Ristid said viilitud pääle,“ vastas Haak. Ta hääl tundus natuke värisevat.

Parajasti kui olime jõudnud peagu maja kolmandale korrale, kust pika koridori kaudu pääsis lossi igivanasse torni, kajas õudne naer!

Tardusime instinktiivselt hetkeks paigale. Mõlemad. Siis aga kogusime end taas ja jätkasime vapralt teekonda. Nüüd seisime pikas kitsas vahikäigus, mis lahutas arvutuid tube lossi torniosast. Ült, laest, kus oli olnud kunagi aken, tungis koridori ähmjas valgus. Oli tõusnud kuu, mis valgustas käiku kitsa joana.

Arvasin selgesti võivat kuulda, kuidas keegi avas ja siis sulges torniukse. Selle järele ilmus nähtavale käigu lõpus tume kogu.

Surusime end vastu seina, kuhu langes vari, mis tulijale ei võimaldanud meid näha.

Nüüd nägime teda selgesti! Mardust, kes seisis kuu kitsukeses valgusribas. See oli inimene ega polnud ka. Oli muistne rüütel, kelle keha kattis raske raudsoomus. Pääs oli tal teravaotsaline kiiver.

Raskeid samme kajas öös. Rüütel lähenes aeglaselt, kuid kindlalt. Oli's tõesti selles muistse võimu viimses haihtuvas jäänuses ärganud üks omaaegseid võimukandjaid, kes nüüd, ööseti, pidas siin üksinda paraadi, mille täna tahtsime meie võtta vastu!?

Tahtsime ja võtsimegi.

Kuna olime kaks ühe vastu, lasksime läheneda rüütli parajasse kaugusse, siis kargasime ootamatult ta teele.

„Kes te niisugune olete?“ küsisin valjult.
Mardus ei vastanud.

Pöördus äkki ümber ning püüdis end päästa põgenemisega. Raske raudriie aga takistas tal jooksu ja ta kukkus. Ja oli ka selleks ülim aeg, sest just langemise momendil lajatas pauk. Haak oma vaimuõhinas oli tulistanud. Ootamatult.

Välguna sähvatas tuli. Meie mõlemad nägime selles hetkelises valguse pahvatuses meest langevat. Sööstsime kukkuja juure ning kummardasime ta üle.

See oligi vanaaegne raudrüütel, kes lebas siin, meie jalge ees, surudes näo vastu pehastunud põrandat.

„Tõuse üles,“ ütlesin, „sina, mardus, või kes sa niisugune oled! Või oled ehk haavatud?“

Vaim kuulas käsku. Sõnatult ajas enese püsti. Tähendab, kuul polnud teda tabanud, igatahes talle mitte tekitanud suuremat häda.

„Kes oled?“ Haak päris. Kuid vaim kas ei osanud eesti keelt või ei tahtnud vastata, pidades alandavaks kõneleda inimestega nagu meie.

Kordasin küsimust nüüd „peenemas“ keeles, kuid sellelegi ei saanud me mingit vastust.

„Räägi, või —“ Haak tõstis püssi.

See mõjus. Vaimu suust jooksis pobinal mingisugune segane sõnaderida, otsekui töötanuks kuulipilduja. Targemaks me aga sellest põrmugi ei saanud.

Siis järsult kiskusin rüütli pääst ta sõjakiivri. Selle alt paistis üsna harilik inimese kolp. Ka Haak nägi seda ja tunnistas teda terasemalt. Hakkas siis naerma. Tähendab, Haak pidi tundma kollitajat.

„Kes?“ küsisin.

„See on ju... See on ju ... Kustas.“

Ja see ta oligi.

Kustas, elutsedes valla hoolekandeaasutuses, oli maailmasõjas hullunud endine sõdur. Kuna ta oli ümbrusele ohutu, võis mees käia vabalt ringi. Ja nii oli ta sageli kolanud ka mööda lossi. Ühel sellisel retkel leidnud ta kusagilt pööningult muistsed raudriided, milliseid nähes oli temas tekkinud tore mõte, et on kuningas või midagi kõrge-
matki isandat. Lossi tunginud keldrikorra akna kaudu. Kõndinud mööda lossi, seisatunud poseerides, kõndinud ja naernud vahete vahel valjult.

Nüüd meie omas marduse ja hi tuhinas võtsime temalt selle viimse rõõmu.

Võõra kuub

MAIT istus haopinnul. Lappis oma paikadest võimatuseni moondunud kuube. Mait oli vana, kuube aga võinuks temast veelgi vanemaks pidada. Õieti see polnudki enam kuub, mida lappis, oli lihtselt — kaltsupundar. Taevas teab, kes millisel ajastul teda kandis, ent nüüd oli vallakerjus Mait ta peremees. Kuub pidi otsekui kohane olema ühele sandile, seda nägid kõik ja — sellega lõpp.

Kui vallakasak tuli vaestemajja, nägi ta esimesena Maita ja vana kuube.

Ütles: „Tere kah!“

„Tere, jumalime,“ vastas Mait, tõstes vaid ühe silma kuuelt, kuna teise silma nii igaks juhuks jättis valvama nõela järele, mis oli parajasti pugemas läbi paksu, villase lapi, mille Mait kinnitas varuka sellele kohale, kuhu juba teist korda oli loonud omale akna kiuslik küünarnukk, välja vahetamiseks.

Kui tulija seisatus, et heita uurivat pilku Maida päevatööle, tähendas see:

„Ennäe, või kasakahärra ise kohe tulnud meile. Vist olid küll tagavaraks suured uudised, et võttis ette väsitava teekonna.“

Kuigi Maida sõnad meeldisid kasakale, kes oli pisut kerglase iseloomuga, ei arvanudki ta hääks kohe vastata, vaid imes öövahi rahuga oma kasepahast meisterdatud piipu, mis laetuna kodus kemmergu taga kasvatatud rammus-lihava tubakaga, suitses ja visises kui õlikiviga köetav vedur.

Maida-taolisele vanale kerjusele kohe vastata ei lubanud juba seisuste vahe, millest kasak kui endine Aleksander kolmanda-aegne, väljateeninud kapral kõvasti kinni pidas.

Siin, vanade puhkekodu juures, oli tema peremees; oli õieti teataval määral ülemusekski, ning võis käsutada ja kohelda sante kuidas talle meeldis.

Alles siis, kui arvas olevat küllalt kaua vaikinud, oma auväarikuse selgitamiseks Maida-taoliste, ta ütles:

„Tehke, et te mul kõik varsti vallamajas olete!“

Selle kuulnud, unustas Mait lapitud kuue. Unustas koguni lahti oma hambutu suu.

„Vallamajja,“ kogeles upituses üles haopinult, kusjuures ta kinni nõõpida unustatud püksiaugust paistis ribake kirjut särki.

Ning siis: „Ei tea, mis asi see peaks olema, mis sundis tooma valla santidele niisuguse käsu?“

Kasak viskas Maidale kurja pilgu, mis pidi talle umbes ütlema, et:

„Ei tea, mis sinusugune peaks kah pärima asju, millest sul ometi aimu pole. Teiesuguste kohus on kuulata, vaikida ja käsku täita. Nii

see oli talle endale pähe taotud „õndsas“ vene kroonu ajal, mil sõdurit nimetati „halli nartsu sisse mässitud tooreliha tükiks.“

Kui kasak ikkagi veel paljutähendavalt vaikis, kordas uudishimulik Mait uuesti oma küsimust, aga juba pisut teisel kujul.

Alles nüüd astus kasak iroonilise muigega Maida maas vedeleva kuue juure, lükkas seda oma laia, tõkati järele lõhnava veesaapa ninaga ja pahvatas siis:

„Saad selle loomakopli ja kaltsusao asemele uue inglismi mundri.“

Mait, kes sellast uudist oli oodanud kõige vähem, ei osanud vastuseks oimugi liigutada enne, kui valla kasaka õõtslev kogu kadus lohkava rukkinurme taha, mille kollakas äär näis lõppevat säälpool kõrget püstaeda, teekäänakul, kust algasid Näljaküla viletsad, õlgkatustega madalad hooned.

„Meile antakse uued sõdurikuued? Hm! Uued sõdurikuued. Tore!“ mõtles viimaks Mait. Ning lausus poolvaljult: „Vallamajja ilmugu kõik.“

Sellise käsu jättis kasak Maidale üleandmiseks teistele. Ja selle uudisega pidi Mait üllatama nüüd kaaslasi ja mitte vähem, kui oli üllatunud ise.

Heites pilgu oma maas vedelevale kuuele ja nähes end juba vaimus uues, rohelises sõdurikuues, tundis nüüd pisut nagu vastikustki oma senise rõiva vastu. See paistis nüüd viletsamast viletsamana.

Mait püüdis enda kinni kuratlikult mõttelt: uputada kogu see loomadekoppel koos kuuekaltsuga linaleos, millist valla sandid kasutasid suvituse ning supelkohana suvepäevadel, mil pikkade külmade talvekuude kestel kogunud higi ja mustus muutis nende nahakorra niivõrd paksuks, et sellele kirveski enam pääle poleks hakanud. Sageli oli mustus niivõrd suur ja niivõrd kleepunud riiete ja naha külge, et see tuli seljast lahti leotada, sest rõivaste vahetamist pidas eriti vanim põlv vaestest ülearuseks luksuseks. Need võeti maha ainult hädasunnil, harukordadel.

Kas võis aga keegi või tohtiski tulla vallavae-
seid süüdistama kasimatuses? Tollal olid vaestele tundmata veel need luksuslikud vanadekodud, mida tänapäeval täie õigusega võib nimetada valla kauneimaks majuks ja mis juba kaugelt torkavad vaatajaile silma oma rohelise värviga, millel suursuguselt istub punane katus. On ju loomulik, et vanasti vaestemaja juures oli ka saun — tundmata asutus. Ja tollal, kui Mait veel elas vaestemajas, pidas maja katus sama vähe vett kui sari, mis pärast iga vihmapiisk, millega taevast siis õnnistas maad, puges sandi riieteräbalaisse lautkülmas toas soojale.

Kiskudes end lahti kiuslikkude mõtete lingust, põgenes Mait paelust pääsnud linnuna majja, kus ehmatas aramad santidest otse pool-surnuks oma kisaga, millest võis välja lugeda umbes, et:

Kas olete kuulnud juba säärast uudis?!

Kõik vahtisid Maidale avasui või silmi ja võis kohe näha, et neist keegi seda uudist ei tundnud.

„Kas teate uudist?“ kriiskas Mait uuesti, ise joobnud nii uudisest kui rõõmust.

Parajasti, kui Mait, kes oli unustanud, et tema ise ju pidigi teistele edasi andma vallakasaka teate, tahtis juba kolmandat korda esitada ühe ja sama küsimuse, tõusis Tima — mees umbes 40. aastates, telliskivipunase, vererohkusest õitseva näo, väikeste vesiste silmadega, paksude neegrihuultega ja punase habemega — asemelt ning urises pahaselt:

„Mis sa, peletis, kriiskad siin, ega suuda vait olla!“

Kõbe eidekene, kes istus sukka kududes pliidi ees madalal puupingil, asus Tima nõusse ja ütles ka:

„Või temal, vanal käsna, kah mõni uudis.“
Aga Juku arvas:

„Kui Maidal on uudis, siis on ta uudis. Ärgu Mait aga seda ainult endale jätku.“

Mait, kes säärast uudiste vastuvõttu vaevalt ootas, sai nagu pisut pahasekski. Ja oli ka põhjust: tema tõi neile hää sõnumi, tahtis neid otse rabada oma teatega, aga kus nemad... Päälegi lasevad veel Timat, seda lõuapuud, hulgust ning logardit, kes ei tea kust ja kuidas vaestemajja sattunud, tema kallal veel näägutadagi. Kas ei tee säärane asi elu täis? Et Mait eriti pahane oli Timale, kelles arvas võivat ära tunda kogu

maailma laiskvorstide kehastuse, sestap ta Timale näkku viskaski teate, et:

„Mis sa veel jõrised, kui sa oma luid-konte kokku ei korja ning vallamajja ei lähe!“

„Mina, vallamajja?!“ irvitas Tima narilt Maidale näkku. Oli vahepääl enese toas pikali vedanud, ja oma suure laiskuse tõttu ta Maita uudistas vaid ühe ja sedagi poolsuletud silmaga.

Maita ärritas Tima lai hobusenaer. Kuidas see vastik irvitus keeras tal sisikonna segi! Siiski taltsutas end.

„Mis sa irvitad,“ tähendas vaid surudes maha seesmise viha, mis kippus vägisi kujunema suus sõnademaruks. „Kui sa ei taha, ära tule, aga teistele ma ütlen, et vallakasak oli ise raasikese aja eest siin ja käskis tulla meil vallamajja, kus, ütles, et meile jagatavat välja tuliued inglise kuued.“

See mõjus kui piksekärgatus magava karja sekka. Kõik olid korruga jalul. Kõik, ka viga-
sed, kes muidu vaevu võtsid jalgu alla. Ainult Tima tegi end rahulikult lamama jääjaks. Kuid temagi hing sügeles sees nagu oleks teda sipelgad purenud. Kangekaelsus ja isekus aga ei lubanud tal kohe tõusta.

Nüüd oli Maidal tööd-tegemist, enne kui sai kõigile selgeks see, mida ta ise vaevalt teadis, kusagilt aga umbkaudu oli kuulnud, et olevat ostetud Inglismaalt või Ameerikast palju vanu sõdurirõivaid, mis kõlbavat nüüd valla santidele.

Oleks Mait olnud mõni parlamendi ilukõne-

leja, kindlasti ta oleks säärasest sündmusest suu täis võtnud ning kahtlemata keerutanud välja mõne poliitilise suurnumbri. Ent Mait polnud rahva-saadik, Mait oli vaid vallavaene ja uudis jäi talle ainult uudiseks, päälegi isiklikku kasu töötavaks uudiseks, mispärast oli oma südames pisut nagu tänulikki neile, kes võõrsilt riided muretsenud.

*

ÜKSTEISE järele ilmusid vaestemajast inimesed, hallid kui hiired. Kitsast, rooplikku, hobusekumelite, võilillede, teelehtede ja muruga kasvanud teed, millel juba ammu enam polnud astunud ühegi hobuse jalg, sandid nüüd sibelesid vallamaja poole.

Eemalt vaadatuna paistis see ründav sandikari üsna inimeste moodi, vähemalt inimeste välimus näis olevat neil, kuid mida lähemale nad jõudsid, mida selgemini hakkas silm eraldama üksikuid piirjooni salgast, seda enam selgus, et kogu parv koosnes vaid inimeste haletsusväärsetest varjudest: üks oli õnnetum teisest, üks viletsam teisest, üks teisest rohkem kaltsudes. Paistis, et nad võistlevad oma vahel veel vaid viletsuses. Ometigi oli enamikul neist, pääle mõne üksiku totaka, kõik inimese viis meelt, terve inimese hing ta kannatuste, soovide, murede ning rõõmuga. Peab ikka tõesti olema valus, peab olema kurb saada saatusest nii mahajäetuks, lastest unustatuks, seltskon-nast ära tõugatuks, lihtselt elava korjusena hingit-

seda maailmas, lootes vaid armsa jumala ja kaas-
inimeste heldusele.

Mait, kel olid pisut vigased jalad — need olid
ta välja väananud kord, poisikesena palgikoorma
alla jäädes, — pidi juba rännaku alul laskma en-
dast mööda enamiku õnnetuskaaslasi. Väike puu-
jalaga käbe Tika Tein oli temast ette jõudnud.
Kõigil oli täna äärmine rutt. Igamees tahtis olla
esimene võtmas vastu uut kuube, sest loodeti, et
kes saab varemini kohale, saab parema ja, mine
tea, ehk võib veel juhtuda, et kes hiljaks jääb,
see ilma jääb.

Oli siis muude haiguste-hädadega kuidas oli,
kuid täna tänasid jumalat need, kel olid terved
luud-liikmed, mis võimaldasid liikuda soovi kohaselt.

Vaestemaja, kus alati leidus oigamas-hädalda-
mas mõni surmaga maadlev vanake, oli tühi nagu
kirik, mille kogudus õpetajaga omavahel tülis.
Ainult Tima, kes alul tahtis teha vana Maita nae-
ruks, kõndis pahuralt vaestemaja õues, silmadega
saates viimaseid, kes just praegu kadusid teekäänu
taha. Juba paaril korral säadis Timagi end mine-
kule, kuid ikka ning ikka jälle pöördus ta teelt
tagasi, kartusest olla ise naeruväärne, kui ilmub
temagi vallamajja.

Kuid, kui arvas juba kärmemaid santidest ole-
vat vallamajas ja silmitsevat nägusaid sõdurikuubi,
millest valisid endale paremad, ei kannatanud ta
enam välja.

Nüüd juba pahanegi endale sööstus Tima

teele, jättes kõik ukсед lausa lahti. Jõudnud teele, olid teised juba kadunud, ainult Maida hall selg ta vigastel jalgadel, mis otsisid abi kepilt, õõtsus veel nähtaval. Kuid asjata püüdis Mait sundida enda jalgu, asjata neid kiirustas, asjata kulutas kogu oma jõu, oma energiatagavara, oma mõtlemisvõime, jalgade tegevuse kiirustamiseks. Asjata pani käedki jalgade teenistusse — kiiremini need teda ikkagi edasi ei viinud. Seepärast soovis üsna tõsiselt, et inimesel võinuks ikka olla jalgade asemel rattad, mis vajaduse korral võimaldaksid palju hõlpsama ning ühtlasi ka kiirema liiklemise. Kui aga kuulis laiska Timatki lähenevat talle päratu nohinaga, ihkas ta juba endale pääsukese tiivu.

Parajasti, kui Mait jõudis vallamaja õuele, oli järel ka Tima, pingutatud käigust märg nagu vette kastetud kähn.

Mait viskas Timale vaid ainsa pilgu, mis oli tublisti vürtsitatud iroonia kõrvetava pipraga. Oleks vahest ütelnudki midagi, kuid juba ilmusid vallamajast esimesed õnnelikud, säravate nägude ja roheliste kuubedega, et alustada koduteed.

Nähtu mõjus Maidasse kui ilmutus. Tima jaoks varutud soolased sõnadki jäid keelele kivi-vama. Nagu ajanuks teda taga koletu mardus, sööstis — vähemalt püüdis söösta — vallamajja, mis oli ka Tima jalgade sihtmärgiks.

Kuid Tima, kes märkas Maida kavatsust, püüdis ennetada Maita. Küll katsus Mait seisukorda

päästa seega, et oma tugeva kepi Timale ette pistis. Tima tõukas kepi jämeda naeruga kõrvale.

Kui Tima ees, Mait Tima kannul, jõudis vallamaja ooteruumi, mille seinadel ilutsesid igasugused pidude ja koosolekute, kõige suuremal arvul aga oksjonikuulutused, sest kogu vallas leidus veel vaid üksikuid talundeid, millel polnud tuttavad kohtupristav ja selle auto, nägid nad nurgas vedelevat ainult kaht sõdurikuube. Lähemal vaatlusel selgus, et üks kuubedest oli suurte paikadega varukal, hõlmas lisaks veel paar kõrbenud auku, pruunid kui kastanid. Teine kuub, mitte vähem aukline, oli sobiv vaid väikesele kasvule ja... oli kuidagi otsekui koorikuks kuivanud.

Kuubedest vähekeese eemal seisis kasaka naine, kes kuued mehe äraoleku tõttu vaestele välja jagas.

„Vali!“ tähendas tüse eit veel tüsedama altoga, näidates sõrmega kuubedele.

Tima küürutas võimalikult vähem ning valis siis kuubedest parema. Oli ka viimane aeg, sest nüüd oli Maitki kohal, et korjata üles nurgast viimne... verine kuub.

Käes kuub, mis täitis Maida hinge vastikus-tundega, lahkus ta viimsena vallamajast seejärele, kui temagi oli pannud oma nime alla nimekirjale, millel seisis juba varemalt hulk riste ning nimesid neilt, kes enne teda olid saanud kuued.

Kolm väriseva käega tõmmatud risti oli kahtlemata jätnud sinna Tima. Kui Mait nende kolme risti alla pani oma käe, talle paistis, et on maetud

nende, valgel paberil õudselt mustendavate ristide alla, süütud inimesed — sõdurid, kelle verrega määrdunud kuubi neile jagati täna.

*

VALLAMAJA ees, hobustest saeks näritud lasipuul istus Tima ja ootas Maita, keda Tima kavatses pisut nokkida. Maida ilmunult Tima talle osutas oma pahema jala porise suurvarbaga tähendades torkavalt:

„Mait, ae, Mait! Nagu näen, pole just asjata piiblis üteldud, et viimased saavad esimesteks ja esimesed tihtigi viimasteks. Eks olnud sina see, kes tõi uudise meile uute kuubede saamisest. Et aga su kuub tõepoolest näeb uus välja, selles ei võiks vist isegi vallavanem kahelda.“

Mait, kes, muide, oli üks neid õilishingi, kel kahju on haiget teha isegi hammustavale kärbsele, tundis liiga hästi Tima pahurat iseloomu, ega teinud seepärast Timast väljagi.

Nähes, et Mait ei mõtlegi talle vastata, hüppas nüüd Tima lasipuult maha, ruttas teele jõudnud Maidale järele, peatas teda kuuesabast ja ütles:

„Kuhu jooksed's nii ummjal, ega oota inimestki!“

„Lase lahti,“ vastas Mait rahulikult. „Lase lahti! Ei ma taha teha tegemist sinusugustega.“

Aga Tima ei lasknud lahti. Hoidis ikka veel Maida kuuesaba peos, ise naerdes kogu keha vaibisedes.

Jõuga end vabastanud hakkas Mait aeglasi samme komberdama koju. Tima käis talle varjuna järele. Mait vaikis. Tima lõõpis vahetpidamatult. Viimaks väsis Mait kuulamast halpusi. Seepärast küsis :

„Mida sa minult siis õieti tahad?“

„Ah, mina või? Ei taha mitte midagi muud, kui et oleks sulle nagu ütelda tahtnud, et selles kuues, mida sa hoiad peos, elutses enne sind kindlasti mõni metsneeger, kelle maiustoiduks oli orgi otsas praetud valge mees. Lapsi aga neelab sarnane otse päris elusalt kohe, nagu kurg konni.“

Kuuldes Timalt seda, tundis Mait endal äkki hakkavat paha, nii paha, et meelsasti oleks visanud kuue siiasamasse tee kõrvale kraavi. Seda ta aga ei tohtinud, sest siis oleks Tima selle üles korjanud, vallamajja tagasi joosnud ning teatanud, et vaadake, aulised vallaisad, millise häbematu teoga saavad tänapäeval hakkama valla sandidki: kroonu varandust nad pillavad; häbematud on nad äraarvamatult, tänamatus — see on nende raisku läinud hinge suurim eriomadus. Nii oleks ta ütelnud ja omalt poolt sellele juure luisanud taevas teab veel mida.

Mis aga säärase asjade otseseks järelduseks on, seda teab ju igaüks. Teadis liiga hästi ka Tima ja, võib-olla, sestap ta hirmu ning õuduse juttudega tahtiski Maita nii kaugele viia, et ta jälestuses heidakski kraavi kuue, mis talle ju niikui nii selga ei sobi.

„Jäta mu hing rahule!“ ütles Mait. Oli näha, et viha vägisi kippus võtma võimu häduse üle tema hinges.

„Mait, ae, Mait! Kust said selle verise kalt-sutüki?“ lõõpis Tima Maida kallal ulakalt. „Mait, ae!“

Nähes, et Tima ei mõtlegi jätta teda rahule ja vastab ta mõistlikkudele palvetele vaid irvitusega, küpses Maidas otsus virutada Timale kuuega vastu nägu. Ja kui Tima jälle kätega kiusas, teostaski ta oma kavatsuse. Hoop tuli Timale täiesti ootamatult. Jäi tummana teele. Vahtis oma ees seisvat Maita vihasena. Lõpuks libises ta laiaast suust veel laiem mõirge:

„Kurat! Keda sa löid?“

„Sind,“ oli Maida rahulik vastus.

„Mind?“

„Ega teisi mul lüüa olnudki.“

Tima nägu muutus äkki potisiniseks. Ta väikesed pilusilmad venisid suureks ja kippusid vägisi välja kukkuma pääluust. Veresooned silma-valgedel olid lõhkemiseni pundunud. Käed kramp-likult rusikas, kael õieli, keha painutatud ettepoole looka, lähenes Tima Maidale, kes näis olevat ot-sustanud astuda temaga võitlusse. Seepärast Tima metsik viha Maita põrmugi ei heidutanud.

Mait oli elatunud mees, kelle südamehädusele oli vastik igasugune toorus ja vägivald: kakelda ta ei armastanud. Pelgurina polnud ta aga ka kunagi põgenenud säält, kus oli vaja näidata mehisust, ja

sellest kõneles Timale selget keelt Maida pilk ja seisak.

Tima kuulus aga nende inimeste liiki, kes ei armastanud üldse ausat võitlust. Südamele oli magus salakavalus ja tasumine. Ähvardas vaid seepärast:

„Oota aga sa, küllap ma juba kord su kondistiku kütan nii tūmaks, et võid tsirkuses esineda.“

Aga Mait, nähes, et Timast pole meest isegi temasuguse vanamehe vastu, ei jäänud kuulama ähvardust, vaid jatkas oma teed.

Kui siis üle õla tagasi vaatas, leidis ta pilk Tima istumas kraavikaldal. Suur rusikas rippus raskelt Tima pää kohal õhus, ähvardades Maita tagant järgi.

*

KUI Mait saabus vaestemajja, oli sääl igaüks ametis oma kingi vaatlemisega. Hetkeks olid unustatud igapäevased elumured. Paistis, kui oleks jäädvalt lahkunud viletsast hütist hallus, mis harilikult oli siin alatine külaline. Kurbus oli muutunud rõõmuks. Ohked ja hädaldamised korraga asetatud naeratusega. Nagu imeväel olid saanud haiged terveks, vanad hingeliselt noorteks, seniks, kuni püsis südames häämeel kingituse üle. Kui möödus esimene rõõmujoovastus, hakati näitama ka teistele oma saaki. Küsiti näha nende omi. Tänati jumalat, tänati häid vallaisasid ja paluti

õnne ning õnnistust riigile, kellelt arvati olevat saadud sellane hüve. Igaüks vaestest oli oma saagiga rahul, päälegi, kui see teenis naabri kadeduse. Üksikud santidest olid tõmmanud uue rõiva juba selgagi ja käisid nüüd uhkelt ringi. Nende nägudelegi oli kuskilt taas pugunud iseteadvuse ilme, mille olemasolugi oli enamikule neist ammu juba ununud, nägudele, mis palju aastaid kandnud ainult kurbuse ja valu kortse, sügavaid kui tühjas lõõtsas.

Kelle hinge ei soojendanud ainuski rõõmuhelk saadud kingi puhul, oli Mait. Oma väikest, jubedust tekitavat kuubegi ei tihanud ta näidata kellelegi. Lihtse ettevaatuse ja ka seepärast, et teistele mitte valmistada meeletuska vaestemaja ja selle elanikke harukordadel külastaval helgel tunnil. Mait peitis oma kuue magamiskoti alla. Rahul lõpuks oma osaga, mis elu ise talle määranud, istus ta vaikselt oma viletsal asemeserval, mõteldes lihtseid elumõtteid, mis parajasti sattusid pähe. Ja kui teda peagu vägisi kippusid kiusama kadeduse kurjad koerad, rahustas ta neid seega, et neile söödaks viskas lause: „Ju keegi ikkagi pidanuks saada selle.“ Aga kui juba keegi, miks ei võinud olla see keegi siis temagi?

Möödusid päevad.

Vaestemajja elusalt maetute südameis asus taas mure, see kõikide raukade alatine külaline. Hirm läheneva lõpu ees sundis õhkamistega kuulutama kaaslastele oma südamepiinu. Ja tõepoo-

lest, leidus õhkamistes-ohkamistes ikkagi teatav lohutus, kuigi vaevaline küllalt, aga ikkagi lohutus.

Päevad vaestemajas veeresid taas võimatult ühetooniliselt. Kurb, tõesti kurb peab olema elu neil, kelle ainukeseks tööks-tegevuseks on läheneva surma ootus ja nokitsemine oma tühja mineviku kallal. Sestap need vaesekesedki püüdsid leida teinekord tegevust, mis normaalsete olukordade juures paistis vaatajale lihtselt naeruväärsena.

Mait, kes enda arvates juba kaua küllalt oli pidanud õudset verist kuube oma magamiskoti all, kiskus selle säält ühel päeval välja. See oli igavus ning töö otsimine, mis kihutas teda sellele.

Isegi mitte teades, mis selle kaltsupuntraga peab pääle hakkama, nokitses Mait noaga ajaviiteks õmbluste kallal, kuni kukkusid otsast varukad, rebenes ära hõlm, eraldus seljatükk. Lõpuks oli järg jõudnud voodrini. Asus nüüd selle harutamisele. Imelik, mis see's oli? Mait tundis voodri vahel mingi tomбу olevat. Umbuslikult kobas leidu, kuni püüdis kõrv kinni midagi paberi krõbisemise taolist.

Võib-olla on sõduri viimne kiri omastele, ömmeldud voodri vahele, torkas Maida pähe mõte. Ehk on koguni kirjad armsatelt inimestelt, kellest unistades istutakse külmas kaevikus, ainsaks soojusekiireks kiri kodustelt, neilt, kellele elati, kelle eest oldi valmis kannatama. Eks ole, armastust kodu, omaste vastu ei suuda hävitada isegi sõda oma koledustega. Armastuse igavesti hõõguv tuluke, mis asub inimhinges, võib küll saada kaetud

tigeduse musta vildiga, ent ometi ei kunagi päriselt kustutatud...

Muidugi, kiri kaevikusse muudab sõdurid suureks vendadepereks. Kirja loetakse lahingust vabadel silmapilkudel ikka ja ikka jälle uuesti. Käest kätte ta käib, kuni kulub või kuni asetab teda mõni hiljemaabunud. Et see nii, seda Mait teadis. Sellest oli talle kirjutatud ta enda poeg, kes langes Karpaatides, võideldes austerlaste vastu.

„Kui on kiri,“ arutas Mait endamisi, „mis siis mina puudutan võõra saladusi. Küllap on ka kirjutatud keeles, millest ma mõhkugi aru ei saa.“

Tõusiski ja lähenes pliidile, mille all kuivad raod parajasti rõõmsalt praksusid. Kuid just siis, kui käsi paberisse mässitud pakiga tõusis tulle heitmiseks, helgahtas Maida vanas pääs uus mõte, mis sundis teda katkestama kavatsuse paki põletamise suhtes, ilma heitmata selle sisule pilku.

Ehk polegi kirjad?... Ehk on rahad, mis krõbisevad pakis? jäi mõte Maidal pähe kinni.

„Või mis see mulle ikkagi teeb, kui tutvun korraks oma leiu sisuga,“ mõtles Mait eemaldudes pliidist. Et toimida kellegist nägemata, läks õue ja avas sääl paki. Helde taevast! Mait ehmus. Need olid kirjud rahapaberid, mis ta leidis. Ei puudunud paar kollast kuldrahagi.

*

VAESTEMAJAS levis kulutulena uudis: Mait leidnud sõduri kuue voodri vahelt paki võõramaa

rahasid. Seda kõneldi suust suhu. Sosistati või karjuti kõrvast kõrva, olenevalt sellest, milline oli inimese kuulumismasin, kellele uudis edasi anti. Juba needki, kes olid rahapakki näinud oma silmaga, muutusid päevakangelasiks, kõnelemata Maidast endast, keda koheldi miljonäri auväarikusega. Õhtu saabudes oli Mait surmani väsinud suurtest lugupeo avaldustest ja ka vahetpidamata kõnelemisest-seletamisest sellest, kuidas ta saanud saatusse soosikuks.

Kes vähemalt alul Maida suurest õnnest väljagi ei näinud tegevat, oli Tima, kes väliselt rahulikuna lebas oma kõval asemel. Kui püüdiski mõni talle seletada Maida suurt õnne, urises ta vastuseks nagu kuri koer, keda torgatud kaikaga.

„Või arvate,“ oli Tima jutt, „et see oli vahapaber, millesse olid pakitud rahad? Ei see olnud kellegi vahapaber, vaid pargitud inimnahk. Kes röövis oma sõjakaaslastelt kokku säärase summa raha, küllap see juba neil nahagi üle kõrvade maha vedas. Te ei usu! Hää küll, ei usu, pole ka vaja. Minge ja vaadake korraks lähemalt seda, mida peate paberiks. Küllap siis silmad lahti lähevad ja te pahnaga täidetud kolud taipavad, et Tima, et Tima ei valetanud.“

Mis sellest, et Tima isegi oma juttu ei uskunud. Ega uskumist tal olnudki vaja. Tahtis vaid Maita maha teha nende silmis, kes Maidast nüüd rohkem lugu pidasid kui temast. Väliselt rahulik, haudus Tima südames tulist kurja Maidale, kellele

tahtis tasuda kuhjaga hoopi teel ning — ühtlasi ka saada Maida rahapaki omanikuks. Et ta endal, kui vallamajast viimasena lahkujal arvas isegi teatava õiguse olevat Maida kuue ning raha pääle, seda tõendas see, et Tima Maidalt lausa hakkas nõudma kuube ja raha enesele.

Läks Maida juure ja ütles:

„Anna raha siia!“

„Mis raha?“

„Minu raha.“

„Millal sa oma raha minu kätte hoiule andsid?“

„Ega ma hoiule küll andnud.“

„Mis raha siis nõuad?“

„Oma raha muidugi.“

„Sul pole eluilmaski punast kopikatki olnud, kust sa's need nüüd nii äkki välja kraapisid? Rahaaugu leidsid või?“

„Muidugi leidsin ja sestap mul nüüd ongi raha.“

„Noh, kui sul raha on, mis sa's veel minu vanainimese kallal urised? Ole oma rahaga rahul.“

„Küllap siis rahulgi olen, kui annad kätte mu raha.“

„Missuguse sinu raha?“

„Eks ikka selle, mis leidsid minu kuue seest. Või arvad, et kuub, mille vallamajast kaasa tõid, oli sinu oma?“

„Muidugi minu.“

„Kuidas ta's sinu on, kui ta minu oli?“

Kogu vaestemaja pere oli kogunenud vaidlejate ümber, et paremini kuulda, kuidas Tima Maida kuue ning raha omaks teeb.

„Kuub, mille sa said, on sul praegugi ju seljas,“ ütles Mait.

Tima kokkus. Tõesti tal oli kuub seljas. Kuidas ta ometi võis unustada seda vaidluse alul heitmast seljast! Kuid ega Tima sellepärast veel alla andnud.

Jatkas:

„Aga kuub, mille sa lahti harutasid, oli minu kuub, see siin kuulub sulle.“

„Anti sulle siis kaks kuube?“

„Ei. Aga see, mille sina said, oli minu oma ja see siin,“ Tima näitas seljasolevale kuuele, „peaks kuuluma sulle. Eelviimasele kuulub ka eelviimane kuub, aga mulle kui viimasele viimane. Mõistad, vana vesipää, nüüd, et mul on õigus?“

Maida suu naeris, aga ta silmad müristasid ja löid välku, aimates, mille kaudu Tima sihib ta rahakoti poole.

„Oli see Tima kuub, mille ma vallamajast sain?“ ruttas Mait abi järele kuulajate poole.

„Ei! Kuub oli Maidale antud ja Maida oma,“ kajatas otsus kui ühest suust. Kel aga kõnelemiseks puudus hääl, see liigutas vaid suud. Tima, nähes, et üldine otsus langes tema kahjuks, pidas paremaks seks korraks vaikida. Lõplikult lööduks ta aga end veel ei tunnistanud. Maida raha pidi ta saama.

Oma koikusse tudasena tagasi ronides mõtles: Las tuleb õõ. Küllap hommik leiab rahadel eest uue peremehe.

*

ÕÕ laskus täna eriti raskelt vanale vaestemajale ja selle pikast vallamajas käimise teekonnast ning kingituse ärritusest väsinud rahvale. Õõga ühes tuli ka uni ja sules silmad, mis magadeski muud ei näinud, kui Maida suurt õnne. Puges pimedus vaestemajja ning mattis kinni kõrvad, mis muud enam ei kuulnud kui uudist leitud rahast. Uni kustutas kulunud ajudes mõtted ükshaaval kui söed koldel. Järele jäi ainult ääretu tühjus, milles hulkusid sihitult päeva elamuste kustuvad kumad, koos varjude ja unenägudega.

Und silma ei saanud Mait, õnnelik õnnetu. Tema ajuvoltidesse oli päevane sündmus põletatud tulikirjal. Võimatu oli ära kiskuda neid mõttekaane pääst, mis olid end imenud näljaselt vanamehe aju külge.

Ei maganud teesklev Timagi. Kuulatas ta, kuidas kilk saagis ahjupraos musta ööpalki? Kilk saagis ja hiir punus endale närvides vabadusepaela. Kes teab, kas oli see puu või sandileib, mida pures hiir, sest need mõlemad, nii puu kui sandileib, võistlevad, nagu teada, kõvades.

Maita vaevasid mõtted. Nood kihutasid tal läbi ajusoppide, mis näisid olevat muutunud otsekui sissesõidu hooviks, kust alati ühed lahkusid ja

teised tulid. Maida kogu elupäevadki jooksid sel õhtul koos mõtete lõpmata lõngaga ta ajudest läbi. Õõ läbi viskles asemel. Suikuda sai alles siis, kui idas pääsis erendama algava päeva öödpõletav leegitsus. Aga ega seegi polnud veel mingi uni. Rahutu oli ta ja täis kummalisi nägemusi, millest Maidale jäi selgelt meele, et üks raskelt haavatud sõdur lebas legendikul, mis oli kaetud inimeste purustatud korjustega nii kaugele, kui ulatas nägema silm. Kisendades tiirlesid laipade kohal määratud raisakullide, ronkade ja vareste parved, kes, ajuti laskudes elututele kehadele, täitsid oma kisendavad kurgud värskes saagiga. Üle legendiku sööstev tuulehiil kihutas enda ees valendavaid kolpasid liivana. Korjustega täidetud paiga üle rippusid veri-verised pilved, millede äärtel olid haaranud kinni miljonid abipaluvad, kehadeta käed...

Mait nägi haavatut sõdurit roomavat oja juure. Vedas järel oma lõmastatud liikmeid nagu auto alla jäänud peni. Aetud piinavast janust, suutis haavatu vaevu oma värisevate sõrmedega vett puudutada, kui see muutus vereks. Nähes seda sõdur vajus oiates kokku, nagu äkki taibanud sõja kaudu inimsoole tehtava ülekohtu suuruse lunastamatust... Kuid lebama sõdur ei jäänud: enda ajades puruks muljutud põlvile, tõstis ta käed õudselts punetava taeva poole ja kisendas: „Päästke inimene koledusist, mis elajatelegi peaks näima liig elajalik!“

Nägemus oli niivõrd masendav, hüüdja hääl nii õõnes ja jube, et Mait sellest vabanemiseks sules silmad ja toppis sõrmed oma vanadesse kõrvadesse kui vahapunnid. Kuid üha edasi nägi selgesti sõduri ahastavat nägu, ta lootusetuses uppuvat pilku, kuulis sõduri hingelõhestavat appikutset: „Päästke inimene!“

Kui Mait uuesti silmad avas, nägi, et sõdur polnudki enam sõdur, vaid jumalamees, kes põlvitas suurel kaljul, mis sarnles päaluule.

„Valu ja kannatusega,“ kuulis Mait kedagi ütlevat, „tasub inimkond õlashingedele, kes ei saa, või ega taha kummardada kuldjumalat, mille inimkond endale nüüd loonud, nagu lõid juudid Moosese ajal kuldvasika. Häda, häda, häda meile!“

Äkki tundis Mait end paisatavat õhku, kuhu jäigi rippuma kerge gaasipallina. See kestis nii vaid mõni hetk, sest sedamaid kerkis otsatuse koletumast õõnestikust uus, õitsev maailm. Maita valdas vaikne õnn, imetledes tema ees avanenud pilti. Hetk hiljem nägi kaht meest minevat üle legendiku. Korraga haaras üks neist noa, hakates sellega jagama oma kaaslasele seljatagant hoope, kuni too langes liivale, mille haavust voolav veri värvis punaseks nagu tuline raud.

„Miks tapsid mu? Eks minagi taha elada. Maailm oli lai küllalt meile mõlemile,“ kisendas surija.

Vastuseks kajas kahjurõõmus irvitus. Siis tõusis roimari käsi viimseks hoobiks. Ootamatult

tõusis lamaja. Surunud käe haavadele, pistis jooksma. Läbi jooksja sõrmede nirises veri põgeniku jälgedesse, kiirgades valgel liival kui süüdatud hädasignaaliid.

„Seisa!“ kisendas mõrtsukas põgenejale järele. „Pagu on asjatu, küll saan su kätte!“

Aga põgenik ei peatunud. Jooksis, jooksis, jooksis, kuni langes jõuetult maha, tühi elumahlast kui kuivanud lähker karastavast veest.

Ja taas jälle nägi Mait sõda ja taplust.

*

VIRGUNUD, Mait tundis, kuidas tal hing nüüdki veel kinni jääma kippus. Miks oli nii pime? Enne ta magama jäämist oli ometi juba aokuma nõrk valgus vaadanud sisse vaestemaja ähmasest aknast. Asjata püüdis Mait midagi näha. Hingagi oli raske. Kuni taipas, et mingi raske riie oli talle asetatud üle päa. Keegi püüdis teda lämmatada.

„Appi!“ kisendas, ühtlasi haaras kinni kellegi käest, mis vajus sedamaid talle suule.

„Appi!“ tahtis uuesti hüüda, kuid kuulda oli vaid segast üminat, mille mattis talle laskuv raske kogu.

Surmahirmus rabeles Mait, mis võis, kuid vabaneda vastasest ei suutnud. Jäi vaid oodata, kuni lämbub?

Surra Mait ei tahtnud. Veel katsus säästa oma vääritut elu... Kuni nagu läbi udu kuulis

kedagi kuskil tõusvat, kuulis krõbistatavat tikkude kallal, kedagi kõhatavat. Samas kadus ka rinnalt rusuv raskus ja suugi vabanes hingamiseks.

„Appi!“ karjus nüüd nii valjult kui võis. Karjatus oli nii meeleheitlik, nii tugev, et Mait isegi sellest ehmus. Virgusid magajad. Tulid vaatama, mis Maidal viga, et nii meeletult karjub. Aga Maidal polnud viga midagi. Mait lamas asemel ja oli terve. Oli vaid näinud kurja und ja unes karjunud?

Mait jutustas küsijaile oma koleda unenäo. Kõneles ka sellest, kuidas keegi püüdnud teda lüüa.

„Luupatakas!“ arvasid peagu kõik. Võib-olla, jäi Maidal veri seisma, ja seda juhtub ju ikka vanainimeste juures...

Mait ise ei võtnud sääraseid arvamusi kuigi tõsiselt. Teadis, et luupatakas polnud keegi muu, kui Tima, kes teeskles rahulikku magajat...

Oli selge, Mait ei võinud jääda kauemaks vaestemajja. Sel polnud nüüd ka enam mingit mõtet. Katsus ruttu tõusta. Pesi näo hoolikalt puhtaks ja kammis siis sõrmedega siledaks oma hõbetatud juuksed. Tõmbas korda paar oma habemegi läbi peo ning väljus siis. Rõõm südames ja raha taskus.

Võis nüüd elada sääli, kus süda lustis. Eemal vaestemaja viletsusist, alandusist, kadedusist. Palju's vanainimene ikkagi enesele kulutab.

Vana õpetaja

Õpetaja X leiti läbilastud pääga. Arvatakse, et enetapmise põhjustas vana koolimehe vallandamine kohalt, kus ta oli olnud õpetajaks üle 30 aasta.

Ajalehest.

JUBA ammu polnud post toonud talle kirja, kuid täna tõi.

Kiri oli valges, ametlikus ümbrikus, mille alumisel, pahemal nurgal ilutses koolivalitsuse lilla tempel.

Värisevi sõrmi avas ümbriku.

Kirja lugedes kahvatus.

Siis ikka tõesti, päris tõesti oli see nii?

Ei! ta ei uskunud... See ei võinud nii olla...

Võib-olla, eksitus... Veel kord luges aadressi.

Jah, female... Taevas! Mis eest?... Mis eest küll?...

Uuesti ja ikka uuesti ta vanadusest tuhmunud silmad jooksid üle masinakirja selgesti loetavate ridade.

Tõsi jäi tõeks. Koolivalitsuse juhataja tõendas seda oma allkirjaga.

Hoop oli tõesti ränk. Kokku varises ta läbi põlenud närvikava löögi raskusest. Keeletuks ta

sõnumi uudisest kokkus kui Sakarias, kellele end ilmutas Issanda ingel.

Kogus end siiski ning hüüdis vennanaisele teise tuppa:

„Tule, loe sinagi.“ Ja kui vanainimene tuli: „Saad sa aru sellest?“ küsis.

„Ega saa küll,“ vastati.

Otsis üles prillid kuskilt sahtli põhjast. Kohendas neid kaua ning hoolega. Niisutas hingeauruga ja pühkis taskurätiga. Siis kiskus kirja ära vennanaise käest:

„Anna siia!“ ütles.

Vennanaine andiski. Tummi silmi tunnistas nüüd läbi prillide vennanaist. Lõpuks ütles tasa:

„Lahti lastud!!... Eks ole?... Lahti lastud!... Kas mõistad?...“

Ta hääles ja selles, kuidas ütles selle „*lahti lastud*“, kajas sügav traagika.

*

AINSA ööga ta oli muutunud kümme aastat vanemaks. Seljas kühm. Tarkades silmades ääretu kurbuse valulik helk. Nägu kortsus ning kahvatu. Huuled tugevasti surutud kokku. Pää väsinult vajunud rinnale — nii teda nähti nüüd uitavat tänavail nagu inimest, kel pole kodu ega ka vajadust kuhugi rutata.

Poleks teda aastakümneid tuntud korraliku inimesena ja lugupeetud kodanikuna, oleks kahtlemata otsustatud: parandamatu joomar, kelle ainu-

keseks ja võib-olla ka viimseks päästjaks on professor Puusepp...

Kuid nüüd?... Nüüd vangutasid kodanikud ainult pääd teda nähes, ega osanud õieti midagi arvata, sest teadmata oli neile ta hingelise kannatuse põhjus.

Pisut närviline teati ta küll olevat. Närviline ja kergesti ärrituv, nagu enamik vanu õpetajaid, kelle jõumootoris kauase, visa töö järeldusel kipub lõppema energiaõli, kuid egas ta ometi... Ei! Seda ei suudetud kuidagi uskuda mehest, kes seni kannatuste piinakambriski oli ikka hoidnud pää püsti nagu see sobiv ning omane inimesele, kes peab olema elavaks eeskujuks neile, kellest ta pühaim kohus on kasvatada riigile kohusetruid ja ausaid kodanikke, kelle tulevikutööks pole pori pildumine ligimese pihta, vaid teod, millest võiks tulevpõlved rääkida isegi kiitvalt.

Miks oli tublist vanakesest üleöö saanud haletsust esile manav inimvare? Selle üle murti pääd. Seda taheti teada. Seni tunti huvi asja vastu, kuni saadigi teada: lahti registreeritud, koondamise pärast.

*

„NÜÜD, ruunakene, sõidame,“ ütles voorimees, kui õpetaja oli kägisevasse troskasse võimalikult mugavalt istuma asetunud. Ütles nii ja naksas meelitavalt ruunakesele piitsaga reiele. Hobune, tundes ohjadest tõblemist, avas enne oma pahema,

siis parema silma, koristas rippuma unustatud keele suhu, raputas korra pääd otsekui laidaks ta kogu sõiduasja — ning otsides siledaks kulunud muna- kividest tuge oma vanadusest tõntsidele jalgadele, ronis minema tuikudes kui joobnu.

„Juba kolm ööd pole ma saanud sõba silmale,“ lausus õpetaja, soovides näituda voorimehele hääna. Sest vankrisse oli ta istunud enam kaastundest kui mingist muust vajadusest.

Majaderead jäid maha. Inimesed tulid vastu. Mõni neist teretaski teda. Teised ei teretanud. Üks-teine jäi seisma ja vaatas sõitjaile järele. Lähenes Luts — vana õpetaja tuttav ja kolleeg.

„Pea!“ hüüdis ta voorimehele. Tänavamüra aga mattis hüüatuse. Ruun oli äkki sattunud hoosse ja sörkis nüüd sõita. Õpetaja kargas see pärast püsti, haaras voorimehel kinni kuuest ja kordas:

„Pea... Pea!...“

Vaevalt ruun seisatus, kui õpetaja maha kargas. Sadas peagu sülle Lutsule. Selle silmad venisid üllatusest suureks.

„Tere, kuhu sõidad?“

„Sina!...“

„Mina, ikka mina.“

„Tere, tere.“

Mehed surusid teine-teise kätt, nagu kunagi need, kes sõpradena lahkunud ja kaua pole kohtunud.

„Mis ma näen, sina sõidad ju päris voori-

mehega, otsekui mõni niisugune, kel jookseb rahakott üle," tähendas Luts naljatooni.

„Voorimees! Ah, jah, voorimees.“

Selle oligi ta juba unustanud jällenägemise-rõõmu esimeses tuhinas. Tõepoolest, sääil ju see voorimees alles seisis ja teda ootas.

Lõi käega:

„Pole enam vaja — mine!“

Ning nad ronisid minema — voorimees ja ruun.

„Oled vanul päevil kukkunud jooma või, et teed sarnast sõitu?“ uudishimutses või naljatas ainult Luts.

Tõstis käed paluvalt hui juut, kellele suunitud külm-ähvardav relvaraud nõudmisega: *Raha või elu!*

„Oh, ei!... Oh, ei!...“

Kuidas Luts seda võivat arvata, kuna teadvat ju, et ta on karsklane olnud eluaja. Mitte moehalp ega kroonukarsklane, nagu see nüüd moes, vaid karsklane põhimõttelt, idee pärast.

„Aga säärane sa siiski näid, nagu oleksid juba paar päeva järgimööda vahtinud pudelisse.“

„Eks mure rüüsta samuti inimest kui viin.“

„Jah, mure sööb küll inimest,“ oli Luts peri.

„Mure aga mul on suur, nii suur, et vägisi ähvardab muljuda mutta nagu ratas sitika, kes roopas, tillukesed jalad siblides eetersinise, sügava taeva poole, ootab oma kindlat surma paratama-

tust, mis läheneb ning läheneb, põgeneda, mille eest aga ei saa.“

„Peab sind olema tabanud tõesti suur õnnetus, et ajad sellist juttu. Ei sa muidu siin seisaks lööduna ja alistuv, sina, kes alati kinnitasid, et võitlus teritab vaimu.“

„Ah, jah, ma seisan,“ meenus tallegi nüüd. Pidi ikka minema edasi, aga nüüd seisab siin.

„Luts, sul on aega?“ küsis. „Saada mind!...“

„Saadan,“ nõustus Luts, „aga kuhu?“

„Tahtsin minna haridusosakonda. Oleks nagu pisut kõnelemist haridusosakonna juhatajaga.“

„Kas sinagi?“ Luts üllatus.

„Jah, mina ikka küll... Aga kas sina ka?“

„Ka mina. Kuid... Palju on meie saatuse kaasosalisi.“

„Oleks vallandatud mingi süü pärast. Poleks mu töö tunnustatud rahuldavaks. Oleks leitud mu isikus halb pedagoog, siis... Kuid enam kui kolmkümmend aastat olla omal kohal, saada parim atestatsioon lastevanemalt ja koolinõunikelt, aga hundipass — haridusosakonna juhilt... Kas ei murra sarnane asi siis vägisi meele? Kas ta ei hävita usu inimsusse ja õiglusse?“

Ta hääles kajas lootusetus ja ta silmade vaade oli tühi. Pehme ning värisev oli hää, millega ta väljendas omi mõtteid, tundeid. Sügav ning kaaskiskuv. Nagu võimas voog lõi mure kokku üle ta hõbehalli päa. Ähvardas hävitada. Paisata randa kui tarbetu tohu, mida keegi enam ei vaja ega

üles korja. Polnud pidet, millest hoida kinni, et
voolus kaasa ei viiks. Tundis seda. Teadis: pole
kelleltki otsida abi oma abituses. Vaikides nüüd
arutas oma mõtete kirjut paela, mis jooksis läbi
kogu elukanga, otsast lõpuni, otsast lõpuni.

Luts ütles:

„Oleks sinagi tegelenud politikaga nagu ena-
mik neid, kes nüüd jäävad, kuigi neist mõned
kutseta ja mõnel teenib naine, — ei siis sul vaja
poleks olnud vanul päevil üle elada säärast muret.
Kindlasti oleks sa istunud troonil vähemalt seni,
kui valitseb haridusosakonda praegune erakond
oma Jupiteri kaudu, kelle juures ei maksa miski
inimlikud kannatused, sest erakond on tal üle
kõige. Kuigi seda nii kangesti püütakse maha
salata, on suitsukate ikkagi liig hõre selleks, et
sellest mitte näha läbi. Aga nüüd... Pensionini
jääb sul veel aastaid. Millest elatud vaheajal?...
Millest elatud? Sest füüsiliseks tööks oled ju
ikkagi natuke vana. Või kui oleks seda tööd-
töökestki... Sedagi tuleb otsida tikutulega ja kui
vabaneb kuski mingi auk, on kohe sada punni valmis.

Kuid — läki juba, muidu ei leia sa enam eest
poliitilist ebajumalat, keda peavad kummardama
kõik need, kes ei kavatse veel õiendada eluga
lõpuarvet või ei soovi näha end vabastatuina
koondamise ettekäändel. Säärased on saabunud
ajad... Säärased...“

Raputas mõtlikult pääd, võttis oma kolleegi
käevangu.

Ja nii mindi edasi.

„Eh, vennas,“ minnes lausus Lutsule. „Mida siin rääkida või olla. Lood on üpris halvad: poliitilised kired nüüd aina lõkendavad. Rikkudes rahva töötaju, hävitades eluisu. Piiramata võim erakonna juhtide käes on kui kaheteraga mõök, mis võib nii kahjulik kui kasulik olla. Seda peab osatama kasutada. Häda siis, kui mõök satub väiklaste, oma usaldust ja võimu kurjasti tarvivate inimeste kätte.“

„Mulle näib, oled siiski liig südamesse võtnud seda kõike. Oled muutunud pessimistikks, kes kõike ning kõiki näeb läbi mustade prillide. Ja kõnegi sul on säärane, et seda kuuldes vägisi kipud uskuma, nagu kannaks sa hinges juba enesetapja ilgeid eekesi. Soovitaksin sulle veel mitte heita üle parda viimset usku inimsusse. Veel peitub maailmas tõtt. Veel leidub õigust ja õiglust. Tarvis on vaid otsida üles tõe eest võitlejad, astuda nende ridadesse ja lüüa kaasa, sest tõde peab ju ikkagi kord võitma ja võidab ka. Usutõde on igavene, ta on osa jumalusest. Tõde ei või hävineda.“

„Võib-olla olen tõesti liig sügavalt seda kõike läbi tundnud,“ jätkas, „seda, mis sünnib ja tehakse. Aga, usu, olles nii palju aastaid oma rahvaga seotud, olles liha ta lihast ja luu ta luust, tundes ta muresid, rõõmusid, häda ja pahandusi, kuidas saaksid teisiti. Mis aga puutub sinu poolt tähendatud enesetapmise kavatsusse, siis, tõtt-ütelda, olen neidki mõtteid mõtelnud.“

„Sina?!“

„Jah, mina.“

„Kuid, kas polnud sina see, kes sarnase asja alati hukka mõistis, teravalt ning halastamatult, juba neid inimesigi, kes seda tegid, lugedes nõrkadeks ning araverelisteks, kel puudub julgus võitluseks elu ja oludega?“

„Kahtlemata, teatavail olukorral on kergem surra kui jätkata võitlust. Eriti minu aastais — päälegi, kus isamaa, keda olen teeninud kogu ihu ning hingega, on mu välja sülganud kui praki, napu visatakse välja mädanenud puuvili, et see ei rikuks ka tervist. Olen kaalunud ja leidnud, jah nüüd, just viimseil päevil, et targem oleks siiski vahest kaduda nägematult ja kuulmatult. Kaduda ning viia endaga kaasa kogu see kibedus, mis mässab ja rõhub hinges.“

„Ah, jäta sõber, jäta! Sellist juttu ei tohi sa üldsegi ajada. Näed, mina olen ka vallandatud, on ka raske, aga... ega's seepärast veel meelt heida. Koondavad — koondagu! Vallandavad — vallandagu. Ei mina neid palu nagu mõni mees.“

„Sina, mis sul viga. Oled noor. Oled üksi. Oled vaba. Ei sobi see töö-ala, proovid teist. Riputad õpetaja kutse varna ja asud kas või füüsilise töö kallale. Mina aga... Raske, kehalise töö tegijat minust enam pole. Olen nagu kõdunenud puu, kes variseb kokku tugeva põrutuse all. Päälegi on mul ka perekond: naine ja venna naine ka, nelja alaealise mudilasega.“

„Tõsi, perekond sul on suur, aga ega's sellepärast maksa veel meelt heita. Inimesi, nagu sina, vajab isamaa hädapärast.“

„Jah, kord ta mind vajas tõepoolest,“ tähendas seepäälle mõtlikult, elades vaimus veel uuesti üle noid aegu, mil punaste nälginud parved valgusid laviinina üle põgenevate okupatsioonivägede poolt vabaks jäetud maa. Kümme — ei, tervelt üksteistkümmend aastat oli ta siis noorem. Oli ohvitser. Kogus kokku salga julgeid poisse oma ümbrusest ja — viletsalt relvastatult — võtsid vastu esimese lahingu punastelt, neid veriselt lüües.

Kuigi ta muidu sõda vihkas, ei võinud ta isamaa pojana talitada teisiti, sest siis olid ajad, mil omi pühi õigusi oli võimata kaitsta ainult ilusate sõnadega, nagu seda nii paljudki seljatagused kangelased teha püüdsid. Sõnad olid vääritud rämp, mille üle irvitas vägivald ja julmus.

„Õieti polegi meie koolid olnud muud kui armetud katsejänesed,“ äkki Luts pahvatas.

„Jah, nad olid olnud küll katsejänesed,“ ütles. „Olnuks veel mingi kindel süsteem, mingi pedagoogiline suund, saaksin ma sellest veel kuidagi aru. Aga... kui täna arvab üks hääks teha nii, tuleb homme teine ja teeb seda juba naa. See, mis ehitati täna, see, mida täna küllaldaselt ei suudetud kiita, on juba homme maapäeva manatav... Kistakse lihtsalt maha, ega jäeta kivi kivi päale... Noh, ütelge siis veel, et pole säärane nähe hukutav ning kurb ühtlasi.“

„Kurb ja hukutav on see tõepoolest. Kaduma ta peaks, kui mitte juba täna, siis vähemalt homme,“ vastas Luts, mille pääle ta taas andis oma mõtetele vaba lennu.

„Aga, kui küsime,“ jatkas, „kes kannatab?“— Ja vastas ka kohe ise, ootamata kõnekaaslase vastust: „Ei keegi muu, kui rahvas, kelle kannatuste arvel sooritatakse neid katseid. Rahvas on siin nagu kreditor, kelle usalduse ja rahadega pillavalt ümber käiakse. Kellelgi pole sellest kasu... Ei kellelgi ega kunagi. Alul see mind pahandas koletumalt. Tekitas hinges lõikavat kibedust. Ta pahandab nüüdki, kuid mitte enam sel määral, sest inimene on ju ikkagi harjumuste loom ja halvagagi harjub pikapääle, just nagu peakski see nii olema. Jäi vaat, selles peitubki kogu hädaoht, selles, et me ei tohi lubada rahval halvaga harjuda, vaid peame püüdma pakkuda parimat, mis meil on. Vastik on vaadata, kuidas *simplicissimus* möllab meie eluraamatu lehekülgedel, jättes ajalukku oma porised jäljed, mida nii kergesti ei suudeta kustutada.“

„Las mässata,“ püüdis end Luts näidata kõiksena, kuid temagi süda kihvatas sees tõe valusatest teradest, mis vahetpidamata puistas ta vana kolleeg.

„Kerge on ju ütelda: mässaku, kuid... milleni see meid viib? Kord, kui langeb kae neil silmilt, on vahest ju kõik liig hilja, sest elu läheb oma rada raudsete sääduste põhjal ja tagasipöördumist

enam pole. Aga näed, juba me olemegi kohal," ütles. „Jooksen korraks sisse kuulama, kuis on lood ja kas tõesti pole mingit võimalust asja lahendamiseks teisiti.“

Ulatas Lutsule käe.

„Hääd tervist!“ ütles.

Luts surus vana sõbra kätt. Külma ja niiske oli see. Meenutas surnu kätt.

Siis läks. Kräunudes avanes suur koliane ukse halli, kahekordse kivimaja seinas. Ragisedes jälle langes kinni. Luts nägi ainult ukse vaskset käsi-rauda, mis hiilgas päikeses nagu suur kuldhammas.

*

HARIDUSOSAKONNA juhataja, noor, kahvatu, kitsa näoga mehikene, pisut abitu, pisut kohmetu liigutuses, istus ihuüksinda suure, tammepuust kirjutuslaua taga. Laual, korratult, nagu nad juhtunud, lebasid segi raamatud ning ajalehed. Kesk lauda, otsekui mingi mälestussammas, uhkeldas Saaremaa marmorist kirjutustarvete alus.

Tervitusele vastanud vaevalt märgatava päänoogutusega ta iseteadlikus aegluses süütas paberossi, puhus mõnutundel lakke paar sõõmu sinist suitsu ja küsis:

„Mida soovite?“

„Tulin teie jutule oma vabastamise asjus.“

Haridusosakonna juhi silmad helgahtasid pilliklaaside taga. Ta suunurkades võis märgata vae-

valt-vaevalt mingit tuksatust, mis kustus enne, kui suutis kujuneda irooniliseks muigeks.

„Ah, lahtiregistreerimise asjus,“ venitas põlglikult, unustades ühtlasi pakkuda istet vanale, auväärsele koolimehele.

„Just nii. Te muidugi teate. Tegin teile kirjaliku ettekande oma praegusest olukorrast ja väljavaadetest. Perekond on mul suur. Ise olen vana. Mida hakkaksin pääle vabanedes!“

Pisut närviliselt see haridusosakonna juhataja mängis laual kollase kopeerpliitsiga. Mängis ja lausus:

„Kahetsen väga, kuid, uskuge, mina siin tõesti teid aidata ei saa, sest nagu teate, vabaneb ju ei vähem ega ka rohkem kui 150 õpetajat. Mul oli vägagi valus näha teidki vabastatute hulgas, kuid keegi ju ikkagi peab vabanema. Eks ole?..“

„Tõsi küll, keegi peab sarnases olukorras vabanema, kuid ma ikkagi leian, et vähemalt minu suhtes olete talitanud ebaõiglaselt.“

„Nii tuleb ja kõneleb igaüks ja... neil kõigil on õigus — vähemalt nende eneste arvates.“

Ja jällegi see: „Eks ole,“ mis ootamata küsitava otsust, ise endale võtab õiguse. Kiidab hääks enda otsuse selle iseteadva „Eks olega.“

„Ei, härra haridusosakonna juhataja, mina küll ei leia, et just neil kõigil õigus oleks nii mõtelda. Näiteks, maavalitsuse esimees Rädi. Ta saab vist 300 krooni kuus. Perekond koosneb ainult kahest

liikmest, aga naine on tal ka õpetaja. Pole kuulnud, et oleks vallandatud koondamise tõttu.“

Mis see oli? Haridusosakonna juhi valge ots tõmbus pilve. Ta klaasidega kaitstud kaks silmaasklit löid välku. Mida ta kuulis? See oli ju häbematus, mida kuidagi lubada ei tohi. Kui varemalt ehk veel oleks mõeldav olnud ta kohale jätmine, siis nüüd oli see lõplikult otsustatud. Ägedana kargas laua tagant püsti.

„Palun siin mitte lubada endale jämedusi!“

„Jämedusi, kuidas nii? Julgesin juhtida ainult teie tähelepanu sellele väikesele nähtele. Ta võib-olla teie silmis on tähtsusetu, kuid küllaltki oluline. Eks ole?“ Ta meeleldi lisas selle „Eks ole,“ sooviga, õrritada pisut meest, kellele, vaevalt küll, varemalt oli juletud ütelda midagi sellist.

„Kui teil midagi muud ütelda pole, siis palun, lahkuge!“ vastati vihaselt.

Ei, tal olevat ka muud ütelda ja ta avaldavat selle. Ja ütleski. Vaat, mis ütles:

„Arvate, et laiematele hulkadele on teadmata teie kisendav teguviis? Tõsi, teie valitsete — valitsege, kuid igavesti see ikkagi ei kesta. Varem või hiljem keeldub rahvas andmast oma usaldust neile, kes seda ei vääri, sest valijad teavad liigagi hästi skandaalsest loost maavalitsuse esimehega, kes sundis teisi tema naist kohale jätma, ähvardusega lõhkuda koalitsioon. Muidugi — sel korral oleks ka teie karjääril lõpp olnud ja see sundis teid leppima. Eks ole?“

Mulle on liigagi hästi teada teie parteikaaslaste, Sinka ja Kenteli fiktiivsed abielulahutused, mis viidi läbi teie isiklikul nõuandel vaid seks, et võiksid jääda kohtadele nii mees kui ka naine. Eks ole? härra haridusosakonna juhataja! Eks ole?...“

Oleks veel palju ütelnud, kuid haridusosakonna juhataja ei kuulnud enam. Kattis kõrvad kätega, sööstus teise tuppa, vihane ning marutsev. Tõde oli teda puudutanud valusaimasse kohta. Tõde kuulda on alati valus. Eks ole?

Kõigile!

*

LAHKUDES koolivalitsusest oli ta veelgi tujutum, kui sinna minnes. Aeglasi samme astus kodu poole, müts peos, et oleks jahedam kuumunud pääl, pööramata ümbrusele ja vastutulijaile vähimatki tähelepanu. Ruttu tal ei olnud. Ei keegi ega miski teda ei oodanud. Sild ta taga oli põletatud. Ees haigutas kuristik. Meele kerkisid nooruspäevade kuldsed mälestused. Elas uuesti üle esimesed tunnid vaikset ja õnneküllast perekonnaelu, mil oli kodu täis päikese helendavat kulda ja neitsilikku naeru helisevaid hõbekuljuseid. Nüüd aga tundis äkki elu purunevat nagu jäämajakese, millele juhitud troopikapäikese surmavkuumad kiired. Pind ta jalge all kõikus. Kustki tõusid tühjustunde ilged siud, mis pugesid hinge, muljusid sääli ja puresid. Vanade päevade helen-

dav elurõõm löi kustuma. Kahvatus ja kahvatus, muutus läägeks värvilt. Kaotas mõtte olemine — tööta. Koju ta siiski veel läks. Vaevu jõudis selleni. Tundis end äkki tõbisena ja heitis kohe voodisse. Ah, hää oli nii lamada. Puhata väsimust — elu väsimust. Ja mõtelda... ja mõtelda elu ilusaid mõtteid, kuni tuleb uni — igavene uni, mis kustutab kõik murekirjad ajutahvlilt. Kuivatab valuks tardunud pisarad vanust silmist.

*

MURE murdis vana, tööstkurnatud õpetaja maha.

Kaua lamas voodis. Kui viimaks paranes niivõrd, et võis tõusta, leidis: sügis seisab akna taga. Sireli koltunud lehed olid esimesed, mis sellest värisedes jutustasid läbi klaasi, millel särasid septembrivihmade külmad pärlid.

Äkki, ei tea miks, ei tea millest, aga õue ta tahtis minna — õue, kus tuul vihases ärrituses sasis vahtrate leekpunaseid latvu. Pihladel rippusid küpsed marikobarad nagu väikesed verised inimsüdamed. Kased, tüved ikka veel suvikuumade valges rõivastuses, kummardasid kollendavaid kroone alandlikult halli taeva alla, kus tuul oli rebinud märg-märjad pilved kaltsudeks.

Teed olid porised ja märjad. Põldudel huiкас lainetava vilja asemel nukrutsev tühjus. Kõikjal lõhnas kõduneva järele. Kusagil, hallis kauguses, undas peksumasin.

Kitsast teerada, mis lookles kõrsokastega siilina kaetud põllupeenarde vahel, sammus koolimaja poole. Aga koolimaja polnud ju kaugel. Näed, säääl paistis ta hall katus õunapuude vahelt. Maja oli armetu ja vana. Asetses linna külje all, kuid kuulus maavalitsuse haldusse. Maavalitsusel oli kavatsusel kool edaspidi siin sulgeda. See pärast ka vald ei hoolinud suurt koolimaja kohendamisest.

Kuigi maja oli vana ja pleekinud, tundus õpetajale siiski selles armetuses kõik nii armsana, tuttavana, omasena. Oli siin nii kodune ja soe. Hinges hakkasid taas helisema endised, noorusaegade viisid; rõõmuküllased, ja eluvallatud. Meele tegid päris kergeks? Oh, ei.

*

NÜÜD seisatus koolimaja ees. Seisis tee-
lahkmel. Seisis ja võitles endaga. Kas minna või
keerata sisse? Kas keerata? Ei suutnud vastu
panna soovile: näha veel kord endisi õpilasi, näha
õpetajaid-kaasvõitlejaid, ja keeraski laiale rajale,
mis pöördus maanteelt otse kooli õue. Oo, kuis
ta kadestas kõiki, kes võisid viibida praegu klas-
sides särasilmaliste õpilaste hulgas, jagades neile
raamatu- ning elutarkust. Temagi tahtis nii kan-
gesti olla säääl, oma laste juures, kellega pikal elu-
tööl oli kokku kasvanud. Ja täna, selgemini kui
kunagi, mõistis enda mahajäetust, üksindust. See

muutis ta elu ülejäänud osa tühjaks, nii tühjaks, et võis seda võrrelda kõrvega, kus ei kasva ainuski taime. Elu hingearmsa tööta aga paistis talle väärituna. Säärane elu oleks kui öö, kus valitseb vaid pilkane pimedus. Ei ainustki tähist, kuhu poole püüda. Sarnases pimeduses oleks ju ükskõik, kas oled pime või nägija, kas oled elus või surnud, kuna öö kestaks igaviku, sest helendav elupäev ta selja taga läks juba looja, aga uus koit ei saabu taas ealeski enam.

Õu oli tühi, koolimaja vaikne. Tähendab, pidi olema tund. Läks õpetajate tuppa. See oli tühi. Siin hakkas tal äkki nii kurb, nii väga, väga kurb, et tahtnuks nutta. Nutta oma kadunud tööõnne pärast, elu pärast, inimese abituse pärast. Nuttiski. Paar pisarat suurte, selgete pärlitena veeresid üle ta kahvatute ja kortsus põskede. Siis kogus end. Kuivatas pisarad ja istus. Keegi vist polnud näinud ta tulekut. Keegi teda vaatama ei tulnud. Tema aga istus ja ootas, isegi mitte teades, keda või miks, aga ootas.

Kuulis: maja lõi äkki sumisema. Teadis, mida see tähendas, see tuttav-armas sumin: õpilased vabanesid, tormasid rõõmutsedes õue. Kilkasid ning naersid, naersid nooruse muretut naeru.

Olid päikesest põlenud pruuniks nagu kohv, terved ja elurõõmsad, mitte nii haiglaselt kahvatud ja väsinud-silmalised nagu kevadel.

Seisis akna juures. Uudistas armastavi silmi õuel mängivaid lapsi. Üks lastest märkas teda.

Tundis ära ja teretas. Oli väike poisipõnn, tüse ja tarkade silmadega. Pilk terav nagu nirgil.

Tal sulas süda sellest ainsast tervitusest. Pisarad valgusid jälle vägisi silma, pisarad sügavast meeleliigutusest ja rõõmust. Sellised pisarad on ju hinge pärlid, millistest igaüks kaalub vähemalt 1000 karaati.

Ah, tahtnuks suudelda ta seda väikest poissi. Võtta ta sülle, vajutada kõvasti vastu enda valutavat rinda ja süleleda, ja süleleda... Oli juba valmis õuelegi jooksma; oli valmis lapsena lastega mängima. Kuid juba tuligi koolijuhataja. Nägi teda ja üllatus. Oli rõõmus ja tervitas tormiliselt.

„Sina, siin!“ ütles. Tunnistas ja tunnistas otsekui näinuks mardust. Kohe selgus ka üllatuse põhjus: oli kuulnud olevat vana kolleegi suremas haigena. Kavatsenud ikka minna vaatama, kuid polevat seni saanud.

„Jah, haige olin, aga püsti end ajasin. Esimese matka tegin teile. Tahtsin näha õpilasi ja kooli. Ei suutnud kauem vastu panna sellele soovile. Tahtsin veel kord näha vanu, armsaid tuttavaid, hingata seda õhku, millela elu mulle näib võimatusena. Olen kasvanud oma kooli külge nagu puu maasse. Mind küll välja kisti, ent juured jäid. Juuri nad ei suutnud välja rookida.“

„Oo väga, väga armas sinust, et tulid. Ülekohut sulle tõesti tehti. Seda olen ikka kinnitanud. Suurt ülekohut!“

„Jätame parem selle! Jätame... Olnud ei saa enam olematuks teha. Verise haava lõid nad mulle, aga parandada — ei! seda ei parandata millegagi.“

„Oli sul ka asja meile?“ ...

„Ei, asja polnud küll mingisugust, pääle selle, mis juba üteldud.“

Koolijuhataja pilk langes suurele, vanale kel-lale kantseleis ja tähendas kohe: nüüd pidavat minema. Järgmine olevat suur vahetund, ehk ta ootavat seniks, võivat siis pisut vestelda, kui pole kiiret.

Ei, kiiret tal küll polevat. Võivat oodata jah.

Tahtis peagu paluda, et jäägu juhataja siia, et lubatagu tal anda see tund, võib-olla on see ta elu viimne koolitund, aga hoidis end veel kuidagi tagasi. Vahest polekski ehk tagasi tõmbunud, kui poleks härdus kurgus suretanud sõnad.

*

JUHATAJA oli lahkunud.

Ta istus — istus tuttava laua taga. Nägi laual raamatu. Oli õpperaamat. Võttis selle kätte. Tahtnuks seda suudeldagi, andumuse ning armastusega, otsekui valada raamatu surnud ridadesse oma hinge, elustada kuivad sõnad, mida teisiti elustada enam ei saanud.

Uuesti siis asetaski raamatu lauale. Surus näo kättesse.

Kui ta pää jälle tõstis, oli pilk õõnes ja kauge, väsinud. Näis elavat pigemini automaadina kui inimesena.

Avas sahtli, et lehitseda õpilaste nimekirja, seda sahtlis polnud. Sahtlis oli vaid revolver.

Mis oleks kui lõpetaks enda elu südamekallis majas, kuhu ta juba nii-kui-nii oli matnud oma vaimu, enda nooruse, kogu enda eluõnne?

Mis siis, kui matakaks oma elutöö varemeile ka oma maise keha? Mis siis?...

Suremist siin, selles toas, kus ta töötanud vahetpidamata üle kolmekümme aasta, ikkagi talle keelata ei saadaks.

Ulatas käe browningu järele. Käsi oli kiuvetu ning vana. Külmal raud tundus peos karastavana. Lükkas padrundi rauda ja surus siis revolviitoru paremale meelegohale. Aga... ta värisev sõrm ei vajutanud triklile. Koormatud aju veel mõtles elumõtteid. Ei! Laskis otsustavalt käe langeda. Ei! tahab jätta veel jumalaga armastatud lastega.

Tõusis ja sammus kindlalt klassi suunas. Avas tasa ukse ja läks sisse.

Teda nähes juhatajal tardus sõna kurku. Miks ta tuli?... Mida vajab?... Oli nagu pisut pahaneги tülitamise pärast. Valitses aga end ja vaikis.

Värisevi hääli, millest selgesti tundusid varjatud tunded, ta lausus nii, nagu võib lausuda ainult see, kes kindlasti on otsustanud surra:

„Tulin jätma jumalaga teiega, armsad lapsed...“

Suur meeleliigutuse hoog haaras teda. Katkelised olid sõnad. Vaikis, end kogudes. Siis jätkas:

„Olge alati hääd, hoolsad õpilased. Püüdke elus edasi. Tehke hääd ja aidake üksteist. Kuu- lake oma vanemate sõna ja armastage neid. Aus- tage tõtt, vihake valet. Põlake silmakirjalikkust ja ärge kunagi andke voli kurjadele ihadele. Teie mõtted olgu puhtad nagu teie südamed, mida pole veel suutnud rüvetada elu haisevad saastad...“

Peatus hetkeks, et koguda mõtteid. Tahtis veel ütelda midagi ilusat, väga ilusat. Kuid kui ütlema hakkas, ei tulnud enam muud meele kui:

„Soovin teile kõike, kõike hääd ja — palun üht: ärge unustage oma vana õpetajat, kes teid ikka ja alati on armastanud.“

Võib-olla oleks veel midagi ütelnud, kuid lii- gutus mattis hääle. Pidas paremaks lahkuda. Aga kauaks ta ära ei jäänud. Varsti tuli tagasi. Otsis üles väikese, ilusate silmadega poisipõnni, ja paitas tole pääd. Siis lahkus. Sõnatult ja kurvalt. Tundis: kõik temas purunes, möödus.

— — — — —

HETKEID hiljem kõlas kantseleist tume pauk. Keegi seda ei kuulnud. Koolijuhataja elutubadeni, kus askeldas ta naine, lask ei kostnud.

*

KUI koolijuhataja veerand tunni pärast ruttas kantseleisse, kohkus ta nähtust kiviks.

Vana kolleeg lamas otseti laual, relv veel kramplikult käes.

Hallides, klaasistunud silmades oli tardunud elu surmaks.

Kuul oli purustanud aju.

Mõtted selles olid juba ammugi kustunud, kuna pimedus oli laskunud valgusele.

Rahu oli matnud valu, põrgulikult põletava valu.

Elu oli alistunud surmale, kelle ohvrite arv oli kasvanud jällegi ühe inimelu, seekord vana õpetaja võrra, kes suri usus, et talle on tehtud karjuvat ülekohut; kes oli kaotanud hingelise tasakaalu.

PALVE lugejaile: ärgu mõistetagu liialt hukka seda vana koolimeest ja vabadussõja aegset ohviteri ta teo pärast.

Hukka mõista on ju nii kerge; nii väga, väga kerge, ja seda oskab igaüks.

Illustreeritud
kuukiri

OLION 1936

kuues
aastakäik

Kunst — Kirjandus — Omakultuur —

Ilmub KIRJASTUS OLIONI väljaandel kord kuus — 12 suurt
numbrit aastas

Toimetus ja talitus: Tallinn, Rataskaevu 6 -2. Telef. 446-52

OLION oli ja on kõige täiuslikum illustreeritud kunsti ja
omakultuuri ajakiri Eestis. Haarab kõike, mis
tõeliselt puudutab elu arengut, kõike, mis olnud
ja on

Kuukirja OLION 1936

tellimise hind on ühes posti saatekuludega:

12 kuuks — Kr. 5. — 3 kuuks Kr. 1.50

6 „ „ 2.50 1 „ „ 0.50

Illustreeritud kuukirja OLION 1936 võib tellida igast Eesti
Vabariigi postiasutusest, makstes tellimisraha Kirjastus
Olioni posti jooksvale arvele nr. 556

Ilmunud „HUVITAV RAAMAT“

- Nr. 1** Ernst Krusten: „SADA HALLI JUUST“
E. Krusten on romaanivõistlusel auhinnatud au-
tor. Selles raamatus temalt 2 novelli: „Hõbe-
rebane“ ja „Sada halli juust“
- Nr. 2** Vegi Sauga: „TÜTARLAPS HULDA“
Siin uus eesti autor esitab 3 tööd: „Kohtamine
Anna Vladimirovnaga“, „Tütarlaps Hulda“ ja
„Resignatsioon“
- Nr. 3** Olaf Rood: „PÕNEVUSNOVELLE“: „Lu-
mised luuad“, „Esimene klient“, „Umbse juhtum.“
- Nr. 4** Eduard Nukk: „KUMMALISI LUGUSID“:
„Soontagana vanema märk“ „Mõisalossis kum-
mitab“ „Võõra kuub“ „Vana õpetaja“

ILUKIRJANDUSLIK RAAMAT- HUVITAV RAA

AK
A-13103
L

ilmub 1936. aastal

2 korda kuus, aastas 24 iseseisvat raamatut à 64 lehekülge, G Naelapea vastutaval toimetusel ja „KIRJASTUS OLIONI“ väljaandel

Toimet. ja talit. : Tallinn, Rataskaevu 6—2, tel. 446-52

HUVITAV RAAMAT taotleb raamatu-aasta sihte: Eesti väljaanne olgu hää ja odav!

HUVITAV RAAMAT avaldab eeskätt eesti autorite töid, annab aga ka ruumi parimaile väliskirjanike toodetele

HUVITAV RAAMAT

on odavaim rahvaraamat. Kr. 4 eest saab tellija 24 raamatut à 64 lhk. — aastas üle 1500 lehekülje

Iga raamat sisaldab autori pildi ja eluloo

Tellimise hind ühes posti saatekuludega :

12 kuuks	—	Kr	4	—
6	„	—	„	2
3	„	—	„	1.
2	„	—	„	0.75
1	„	—	„	0.40

Tellimisi võtavad vastu kõik E. Vab. postiasutused ja kuukirja OLIONI tellimiste ja kuulutuste vastuvõtjad

Kõige lihtsem ja kergem on Huvitavat Raamatut tellida, makstes lähemas postiasutuses tellimisraha Kirjastus Olioni posti jooksvale arvele nr. 556